Ullman, U. L.

Anteckningar om min lefnad.

Strengnäs
1895

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!
Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400- till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök*: Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra*: Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkoren på svenska: http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.
Mer information finns tillgängliga via http://books2ebooks.eulla boken.

- http://search.books2ebooks.eu/

ANTECKNINGAR
OM MIN LEFNAD

AF

U. L. ULLMAN.

(SKRIFNA I JANUARI 1895.)

Tryckta som manuskript i 50 numrerade exemplar.

STRENGNÄS
WESTERLUNDSKA BOKTRYCKERIET
1895.

№. 39

ANTECKNINGAR

OM MIN LEFNAD.

AF

U. L. ULLMAN.

(SKRIFNA I JANUARI 1895.)

Tryckta som manuskript i 50 numrerade exemplar.

STRENGNÄS
WESTERLUNDSKA BOKTRYCKERIET
1895.

Jag föddes i Göteborg den 1 maj 1837. Min fader Magnus Ullman var vid den tiden domkyrkoadjunkt och stadskateket i Göteborg, sedan 1829 förenad i äktenskap med min moder Magdalena Hegardt. I detta äktenskap voro före mig födda fyra barn Magnus, Magdalena, Kristian och Maria. Efter mig föddes ytterligare tvenne: Therese och Karl. Af dessa mina syskon blef systern Maria genom döden hädankallad vid 11 års ålder.

Min fader förflyttades år 1840 till Uddevalla pastorat, där han såsom kyrkoherde verkade endast tvenne år. Redan den 21 mars 1842 borttogs han vid 44 års ålder ur detta jordelif genom en häftig nervfeber och efterlemnade då såsom enka min moder, vid den tiden 34 år gammal, medellös, omgifven af sju barn, af hvilka den äldste, Magnus, var 12, den yngste, Karl, ännu icke 1 år gammal. Underbart hafva sedermera min moder och vi syskon framgent fått erfara Guds trofasthet att uppfylla sitt löfte att vara enkors och faderlösas fader.

Min fader var efter hvad jag från många sagesmän försport och efter allt hvad jag kunnat förstå en ganska rikt utrustad man, egde god poetisk begåfning, i ännu högre grad musikalisk, med djupaste känsla, härlig sångröst, förträfflig förmåga såsom violinspelare, hade äfven försökt sig på teckning och måleri; var en storväxt man med ädelt och imponerande utseende; ansågs af samtida såsom mycket god predikant och utöfvade en välsignelserik verksamhet såsom kon-

firmandlärare för tusentals unga, hvilka blefvo fästade vid honom för lifvet med band af varm hängifvenhet och tacksamhet. Utomordentligt älskvärd, varmhjärtad, okonstlad och öppen i all sin umgängelse, vann han öfverhufvud menniskors kärlek i sällspord grad — något som kommit hans efterlefvande maka och barn till godo ännu under årtionden efter hans bortgång. Själf var jag efter min faders frånfälle ännu icke fullt 5 år gammal och har fördenskull ytterst litet minne af honom. Det är egentligen blott från ett enda tillfälle under hans senaste lefnadsår som jag eger i behåll något intryck af hans person. Såsom i en drömmens halfskymning kan jag minnas en ståtlig, vördnadsbjudande man gå fram och åter i salen i Uddevalla prostgård med violinen under hakan, spelande därpå med djup känsla. Blott ännu en hågkomst från min fader står ännu kvar hos mig: hans särdeles högtidliga, gripande begrafning i Uddevalla kyrka den 1 april 1842.

Så mycket rikare minne har jag af min oförlikneliga moder, hvilken jag kunde med lätthet fullständigt skildra, om det nu gällde att författa hennes personalier. Här vare det nog att säga, att jag icke är i stånd att föreställa mig en moder, mera hängifven, självförsakande, öm och ljuf, än hon under hela sitt lif bevisat sig emot mig och mina syskon. Hennes af naturen ovanligt mjuka, älskvärda, anspråkslösa sinne och jämna väsen har under mångårig vandel på Herrans väg alltmer förädlats genom Guds fostrande nåd. Exemplet af hennes oskrymtade gudaktighet, af hennes mognade tro och kärlek, hennes saktmodiga, välgörande umgängelse, tillika med hennes oaflåtliga förböner både dag och natt höra till Guds största gåfvor och välgerningar mot oss, hennes barn, för hvilka vi aldrig nog kunna tacka Herren, ej heller henne, genom hvars trogna moderstjenst Gud bevisat oss så mycket godt. När detta nedskrifves (Jan. 1895), lefver ännu här på jorden denna oförgätligt dyrbara moder, nu vid 87 års ålder (bosatt i Göteborg), men har sedan många år tillbaka sin umgängelse långt mera i himmelen än på jorden och bidar dag

för dag i stilla hopp under lycklig ålderdom sin förlossning från jordelifvets vedermöda.

Efter min faders död flyttade min moder till sina föräldrars hem på Samneröd, en mindre landtegendom i närheten af staden Uddevalla, där hon under de närmaste åren skötte hushållet. Jag och tvenne af de andra barnen åtföljde vår moder till detta gammaldags landtliga hem, medan de öfrige fördelades åt andra håll för att få sin uppfostran på välvilliga släktingars bekostnad. Min mormoder, född Bodell, var en originel kvinna, en sträng och ordningsälskande husmoder, tillika mer än vanligt begåfvad och finbildad. Med fängslande åskådlighet plägade hon för dotterbarnen berätta ur sin skiftesrika lefnad ända från slutet af 1700-talet samt början af 1800-talet. Mer intresserad för tysk än fransk literatur, blef hon den, som tidigast (redan i mitt 8:de och 9:de år) gjorde mig bekant med Tysklands poesi, hvaraf hon lät mig utantill lära vissa stycken, dem jag ock efter hennes anvisning understundom måste sjunga solo vid sommarsamkvämen i det gästfria och af gäster gärna besökta, patriarkaliskt trefliga hemmet på Samneröd. Det var nästan, som om den gamla hade burit hos sig en tyst aning om de många och innerliga band, som i framtiden skulle komma att förena mitt hjärta och mitt lifsarbete med Tyskland. Snart blef det emellertid bestämdt, att jag skulle bortsändas i en enskild s. k. pension på landet för att där erhålla tillbörlig skolundervisning. I Okt. 1845 inträdde jag i denna uppfostringsanstalt. Det var på komministersbostället Kalfhed i Romeleds pastorat (Vestergötland) som jag nu tillbragte de närmast följande 4 åren, hvilka i mer än ett hänseende blefvo af djup betydelse för min utveckling. Min främste lärare på denna plats blef dåvarande komministersadjunkten, sedermera kyrkoherden i Morlanda, kontraktsprosten Carl August Heuman. Utan att vara utrustad med någon mera omfattande lärdom, egde denne man, såsom jag efteråt mer och mer lärde mig förstå, en i hög grad framstående pedagogisk begåfning. Åt mig särskildt egnade han en så öm och nitisk omvårdnad, att han i san-

ning väl är värd, att jag med djup tacksamhet erkänner honom såsom en af mitt lifs välgörare. Med utomordentlig ifver hängaf sig ock under den förträftlige lärarens ledning den späde gossen åt sina studier och gjorde ganska snabba och för sin ålder äfven betydande framsteg, då fliten gick hand i hand med goda fattningsgåfvor och förträffligt minne. När jag under min senare ålder tänker tillbaka på de lärokurser, jag vid denna tid från mitt 8:de till det 12:te året inhemtade — mina kurser och vitsord i de särskilda ämnena, skrifna med magister Heumans prydliga handstil, har jag än i denna dag i behåll — måste jag förundra mig öfver såväl mångfalden af de läroämnen som måttet af de kunskaper, hvilka jag under de sagda åren af min första skolperiod tillegnade mig. Före utgången af denna skoltid på Kalfhed var jag redan sysselsatt med inhemtandet af ej mindre än sex främmande språk: latin, grekiska, hebreiska, tyska, franska och äfven något litet engelska. Näst språken var det mest matematiken (äfven algebra), hvari jag vid denna tidpunkt gjorde goda framsteg. Såsom ett betecknande curiosum bör nämnas, att jag i kristendomsämnet (jämte Schartaus s. k. mindre katekes samt bibl. historia) mot slutet af skolåren på Kalfhed således vid 12 års ålder begagnade Bruhns Compendium theologiæ dogmaticæ — *på latin* såsom lärobok; någon *svensk* lärobok i troslära fanns vid den tiden ännu icke.

Så vidt jag nu kan minnas tillbaka, var det under min vistelse vid ifrågavarande uppfostringsanstalt som jag mottog mina tidigaste djupare religiösa intryck. Så mycket jag kan erinra mig, var det egentligen icke någon menniska, som därvid var Guds redskap, utan det synes hafva varit själfva *dopnåden*, som nu begynte visa sin kraft i det unga hjärtat. Regelbundet bevistande af högmessogudstjensten i de till Romeleds pastorat hörande kyrkorna, alldeles oberoende af väder och vind, hörde till ordningen; men jag rönte aldrig några lifligare intryck af hvad vid gudstjensten förekom, åtminstone icke något, som jag ännu skulle kunna påminna mig. Kristendomsundervisningen i skolan, som väsentligen bestod i utanläs-

ning, var ej heller egentligen egnad att värma och inbjuda barnasinnet, om den ock torde hafva bibringat mig klara och rediga begrepp i kristendomskunskapens första grunder. Midt under mina ifrigt bedrifna skolstudier träffades jag emellertid vid nämda tid — det var omkring mitt 10-de år — af en liflig väckelse, och jag begynte blifva bekymrad om att få min själ för evigt bergad. Jag anförtrodde ock mitt bekymmer åt min vördade lärare Heuman, som, ehuru eljest vid ifrågavarande tidpunkt ganska lagisk i lärosättet, åtog sig det späda biktbarnet med evangeliskt öm, men tillika allvarsam själasörjarekärlek och gaf mig de råd och den vägledning, jag närmast hade af nöden. Jag företog mig nu att enskildt läsa Guds ord, mest psaltaren, och åkallade Herren på barnavis äfven med egna ord, särskildt stundom ute i det fria, då jag befann mig ensam i ro för kamraternas larm.

Enär jag ej anser lämpligt att under fortsättningen af dessa själfbiografiska anteckningar vid behandlingen af de särskilda perioderna af min lefnad åter inlåta mig på någon redogörelse för mitt innersta lif såsom kristen i dess omedelbara förhållande till Gud, min Herre och Frälsare, så må nu här i sammanhang med nyss gjorda antydningar om mina tidigaste religiösa erfarenheter tillika något litet nämnas om gången af min inre utveckling i sagda hänseende under mina följande lefnadsår. Den grundstämning af allvar och gudsfruktan, som hade vaknat under de båda senare åren på Kalfhed, fortfor jämväl de närmast därpå följande ungefär till mitt 16:de år, stödd och stärkt genom intrycket från konfirmationstiden. Men efter sistnämda tidpunkt i min lefnad, efter det 16:de året, inträdde en period, under hvilken jag steg för steg aflägsnade mig från mitt lifs Gud, gaf vika för min onda natur och för inflytelserna från lättsinniga kamrater, och blef främmande och skygg för Gud under hemlig förnimmelse af att jag var uppsåtligen ohörsam och trolös mot honom. Länge dröjde det dock ej, så drog Guds räddande hand mig åter mäktigt till sig. Det var senhösten 1855, i mitt 19:de år. Att redogöra för de skickelser i mitt

lif, som, af den förbarmande Gud bestyrda, blefvo den yttre anledningen till min begynnande sinnesändring, det medgifver ej utrymmet i denna lilla självbiografi. Från nyss angifna tid har Herren sedermera aldrig släppt mig ifrån sig. Det ingår, såsom sagdt, icke i planen och syftet för denna lefnadsteckning att framlägga historien om mitt innersta lif i alla dess skeden. Blott det må här till Guds pris uttalas, att denna mitt hjärtelifs historia allt sedermera varit en oafbruten kedja barmhertighetsbevis af ömt vårdande kärlek från den trofaste, långmodige själafostraren, den gudomlige Herden och Biskopen (1 Petri 2, 25); medan jag på min sida har att inför Honom bekänna och afbedja oräkneliga fall af ostadighet och tröghet, olydnad och otrohet. Vid öfverskådandet af mitt lifs gång i nu i fråga varande hänseende blir min bekännelse denna: *barmhertighet har mig vederfarits* (1 Tim. 1, 13) och *af Guds nåd är jag hvad jag är* (1 Kor. 15, 10).

Ej endast beträffande mitt religiösa lif var den fyraåriga vistelsen på Kalfhed af grundläggande betydelse. Äfven i flera, nästan alla andra hänseenden visar det sig för min blick, när den granskar de årens innebörd i ljuset af hvad mitt följande lifs utveckling fört med sig, att snart sagdt allt, som tyckes vara kännetecknande för min personliga karakter öfverhufvud, så vidt jag vid ärlig självpröfning förmår bedöma den, röjde och rörde sig redan i min barnasjäl, liksom den utvuxna växtens egendomlighet slumrar i dess frö och blomman outvecklad förefinnes redan i dess första knoppning. Så må då här, innan jag från den tidigare barndomens betydelsefulla ålder öfvergår till nästföljande skede af min lefnad, i inre sammanhang med den vidpass 12-årige skolgossens egendomlighet tillika de drag i min självkarakteristik korteligen påpekas, som synas mig framför andra konstituera min individualitet såsom sådan. Att dessa drag måtte vara ej af tillfällig, utan af väsentlig betydelse för min personlighet, tycker jag mig kunna sluta till isynnerhet just af den omständigheten, att jag själf kan med stor tydlighet följa dem tillbaka i mitt förflutna lif ända bort till den tidigaste åldern.

Det är redan nämndt, att jag i min tidigaste gossålder med en ifver, som jag måste beteckna såsom öfverdrifven, hängaf mig åt studierna. Mången gång måste mina lärare med sträng befallning, att ej säga handgripligen, tvinga mig bort från böckerna ut till de andra skolgossarnes lekar. Också har jag från dessa år långt mindre minne kvar af muntra pojkupptåg, ystra lekar och nöjen, än af bokliga mödor, hvilka sistnämda dock egentligen aldrig förekommo mig som mödor utan alldeles motsvarade riktningen af min innersta lust. Men såsom gossen på Kalfhed begynte, så har ock fortsättningen blifvit. En särdeles liflig arbetshåg, en nästan feberaktig arbetsifver har följt mig lifvet igenom. Det sammanhängde med ett egendomligt inre behof hos mig att söka vid hvarje uppgift göra, hvad göras skulle, så väl som möjligt. Icke vill jag fördölja, att härvid mången gång äfven begäret efter erkännande och utmärkelse i ej ringa mån medverkat; men jag skulle begå en orättvisa mot mig själf, därest jag sade, att ärelystnad i allmänhet varit starkaste driffjädern i nämnda hänseende.

I sammanhang med hvad nu yttrades står ett för mitt sinne utmärkande drag, hvars tidigaste yttringar jag själf lätt kan varsna redan i mina gosseår: det är ett starkt och lifligt *sinne för det ideala.* Denna idealitet, en skaparens gåfva åt min natur, den liksom andra mig gifven utan all min förskyllan eller värdighet, har längre fram under min lefnad tagit egendomligt specialiserad gestalt hos mig såsom *estetiskt* anlag, såsom sinne och smak för det harmoniska, det *konstsköna,* isynnerhet på musikens och de bildande konsternas område. Den medfödda inre blicken för idealet har emellertid haft med sig ett egendomligt inflytande jämväl på utvecklingen och arten af mitt sinne i djupare afseende. Medan idealet, fullkomlighetens mål, vid alla mina företag, syften och sträfvanden stod där klart och lefvande inför min själs ögon i hela glansen af sin harmoniska skönhet, med den mäktiga lockelsen af sina fordrande kraf, sporrade mig detta allt jämt till ansträngningar att hinna så nära som möjligt intill

det sköna målet och att för det syftet uppbjuda all min förmåga. Den isynnerhet tidtals rent af sjukliga arbetsifver, som härigenom framkallades och som ända från min tidigaste barndom sedan allt framgent har följt mig, utan att jag unnade mig tillräckliga mellantider af rast och hvila till den förbrukade arbetskraftens återställande, och kanske allra mest det till onaturligt mått stegrade inhemtandet af allt för många kunskapsämnen under de första skolåren, detta har hos mig grundlagt och underhållit en viss nervös svaghet på det område af mitt menniskoväsen, där själ och kropp närmast beröra hvarandra, en svaghet, som fördenskull yttrar sig både psykiskt och fysiskt, kanske mest i förra hänseendet. Nämnda nervösa svaghet uppenbarar sig isynnerset såsom en oöfvervinnerlig blyg försagdhet, ett outrotligt misstroende till mig själf. Ganska många triumfer och framgångar samt mycken berömmelse har lifvet tid efter annan bragt mig; men därunder har det alltid pinsamt berört mig, huru föga min förmåga och värdighet, af mig själf bedömda med skoningslöst granskande självkritik, motsvarade allt det erkännande, jag utifrån fick röna; och jag förnam tillika i stegrad grad, allt eftersom framgångarne växte, en tryckande fruktan, att andra menniskor, lika skarpsynt och omildt som jag själf bedömande halten af min förmåga och svagheten i hvad jag presterade, skulle uppfyllas af harm och förtrytelse öfver mig i den föreställning, att jag i självförhäfvelse trängt mig fram och eftertraktat oförtjänta utmärkelser, hvilka jag dock visste med mig att icke hafva sökt, men som utan mitt åtgörande kommit mig till del.

Den klarsynta blicken för *det fullkomliga* å ena sidan och för mitt eget afstånd från idealet, dit jag ville närma mig, å den andra har nu visserligen medfört vissa fördelar vid den sedliga utvecklingen. Helsosamt förödmjukande har det ju varit för mig, att jag alltid så att säga i självfva min naturliga anläggning burit en afgjord benägenhet att anse mig själf personligen sämre än de som i det yttre stodo i liknande ställning som jag, om jag ock visserligen icke kun-

de undgå att märka, att jag i en eller annan riktning fått rikare utrustning än den eller den eller rönt djupare inverkan af den gudomliga nåden än flere andra i min omgifning. Just därför att jag tyckte mig hafva fått rikare nådetillfällen och vara städ i för min kristliga utveckling långt gynnsammare lefnadsförhållanden än de flesta andra omkring mig, fann jag också ständig anledning att anklaga mig själf för att ej hafva motsvarat de så mycket större förpliktelser och kraf, hvilka en så fördelaktig ställning och så rika nådemeddelelser ofvanifrån måste medföra. Herrens ord Luk. 12, 48 hafva under lifvets gång med eldskriften af sitt allvar bränt sig in i min själ. Med nämda böjelse att personligt och etiskt ställa mig själf, den vid ständigt fortsatt självgranskning klart genomskådade, nedanom mina bekanta, hvilkas innersta jag jämförelsevis föga kunde granska och känna, korresponderar hos mig en viss, man må gärna nämna det, godmodig benägenhet att i allmänhet utan stränghet bedöma andras lyten och fel, vidare en tämligen stor lätthet att förlåta och glömma personliga förnärmelser och rättskränkningar; och ändtligen äfven det, att jag i liflig ovärdighetskänsla mestadels haft och har tämligen lätt för att gifva Gud äran för de gåfvor, Han behagat skänka mig, och för hvad Han värdigats genom min tjänst uträtta.

Å andra sidan har dock min skarpa syn för idealet, för det fullkomliga, samt den djupa känslan af min egen aflägsenhet därifrån äfven medfört åtskilligt, som, åtminstone så vidt min trångsynta blick för närvarande kan se, varit och än alltjämt är ganska hinderligt för såväl min inre utveckling som yttre verksamhet. Misstroendet till mig själf vill alstra hos mig en ängslig förlägenhet, som ej sällan verkar förlamande på min inre kraft och försvagar den förmåga, som eljest kunde vara förhanden att uträtta mina åligganden; en öfverdrifven försynthet, som ej sällan hindrar mig att eftertryckligt göra min vilja gällande, att med önskvärd snabbhet och träffsäkerhet döma och besluta, isynnerhet i fråga om ärenden, hvilka äro för min naturanläggning mera främman-

de, och som gör det nästan motbjudande för mig att med myndighet befalla och bestämma öfver andra eller att öfverhufvud stå främst. I allmänhet finner jag den utåt riktade praktiska verksamheten långt mindre motsvara min naturliga anläggning än det mera tillbakadragna teoretiska arbetet inom den tysta meditationens, de vetenskapliga studiernas samt det teologiska och kyrkliga skriftställeriets värld. Men otacksamt mot Gud vore det, om jag ej erkände, att Han är villig och mäktig att genom nya gåfvor ersätta hvad som brister uti hans skröplige tjenares verksamhetsförmåga i nyss antydda riktning, och att Han till min uppmuntran under arbetet behagat gifva mig mången erfarenhet häraf både under det förflutna lifvet och vid den verksamhet i hans församling, som för närvarande är mig anförtrodd.

Jag återgår till min skoltid.

När jag sommaren 1849 lemnade uppfostringsanstalten på Kalfhed — den upplöstes vid samma tid, enär dess främste lärare Heuman blifvit utnämd till kyrkoherde på annan ort — voro två ting beträffande min framtida lefnadsbana afgjorda: jag skulle fortsätta studiibanan genom att till en början komma in på gymnasiet i Göteborg och jag skulle längre fram egna mig åt teologiska studier för att i sinom tid såsom prest ingå i kyrkans tjenst. Hvad angår sistnämda plan, synes detta ända från början af mitt lif hafva varit en klar och gifven sak, att jag skulle blifva teolog. Redan min födelses inträffande på det ecklesiastika årets första dag lär hos mina föräldrar hafva väckt den till förvissning gränsande aningen, att af det barnet skulle blifva en kyrkans man. Själf tog jag ock detta såsom afgjordt redan i mina allra tidigaste år. Man anför t. o. m. ett svar af mig från den spädaste åldern, som innebar en egendomlig förutsägelse i samma riktning. Då nämligen den lille gossen tillspordes af omgifningen, hvad han skulle blifva, då han blefve stor, lär den lille alltid hafva lemnat följande besked: »Uddo skall blifva först prest, sedan prost och till slut biskop». Troligt är dock, att någon sköterska med välment skämt lagt detta yttrande på

barnets läppar genom att då och då upprepa dylikt för den lille. Jag kan ej heller under hela mitt lif påminna mig någon stund, då jag varit ens tveksam i fråga om val af lefnadskall, eller då jag kunnat sätta något annat i fråga, än att blifva en kyrkans tjenare; icke ens då under mina studiiår för filos. gradens vinnande vissa akademiska framgångar, särskildt på den klassiska filologiens och estetikens fält, väl stundom framkallade hos mina kamrater den föreställningen, att jag skulle komma att egna mig åt något af dessa fack. Själf var jag i detta hänseende aldrig ett ögonblick tveksam. Och jag tackar Gud för detta såsom en hans dyrbara nådegåfva, att han ända från begynnelsen och sedan allt framgent låtit sin kallelse hos mig varit fullt klar och viss. Det har besparat mig mycken famlande osäkerhet och oro samt äfven mycken tidspillan under studiiåren vid universitetet.

Efter att vidpass ett år hafva åtnjutit enskild undervisning af tvenne lärare vid läroverket i Uddevalla stad, dit min moder då hade inflyttat från mina morföräldrars hem på Samneröd, begaf jag mig alltså till Göteborg och intogs på därvarande gymnasium, som ungefär motsvarade kl. 6 och 7 i nutida svenska allmänna läroverk. Jag var då 13 år gammal, brådmogen i studier, men mycket späd och outvecklad till kroppen, och stod där såsom ett svagt barn i kretsen af de mestadels storväxta och kroppsligen utvecklade ynglingar och unge män, hvilkas kamrat jag blef. Hade jag hittills med ytterlig flit idkat mina studier, så inträdde nu däremot under de närmaste åren en temligen naturlig reaktion, för att icke säga förslappning, hvilken jag i denna stund skulle beklaga, om jag icke vore öfvertygad, att dessa år af minskad arbetsamhet medförde en hvila, som säkert var alldeles nödvändig för att något restaurera min späda natur efter de föregående årens öfvermått af ansträngning. Lärarne vid läroverket fordrade mestadels ej mycket af lärjungarne och voro i allmänhet föga drifvande. För min del hade jag förut inhemtat kunskaper, som i vissa ämnen ej så litet öfverstego det erforderliga måttet. Häraf kan det förklaras, att jag under gym-

nasiiåren oaktadt måttligt arbete icke blott med lätthet följde med kamraternas framsteg, utan ock alltid fick intaga antingen den främsta eller en af de främsta platserna inom min afdelning. De klassiska språken voro fortfarande mina älsklingsämnen; och särskildt med latinet var jag så pass förtrogen, att jag flera gånger vid offentliga latinska disputationsakter fick mig ålagdt att fungera än såsom tredje opponent än såsom s. k. respondent.

Under ett af de första åren af min gymnasiitid inträffade min konfirmationsberedelse. För att därunder få vara mera ostörd af studii- och kamrat-lifvet i Göteborg och särskildt för att kunna få erhålla sagda beredelse genom den af min familj högt värderade kyrkoherden och prosten G. D. Björck i Uddevalla, hvarest han några år förut hade efterträdt min aflidne fader såsom församlingens pastor, fick jag under ifrågavarande tid vara ledig från gymnasium och tillbragte densamma dels hos min moder dels hos mina morföräldrar på Samneröd vid Uddevalla. Under denna min korfirmationstid fick jag nu för första gången i mitt lif träda i närmare beröring med bemälde prestman prosten Björck, som redan hade varit vittne till mitt dop och med hvilken jag allt sedan efter min konfirmationsålder under hela hans följande lif förblef i en för mig djupt betydelsefull förbindelse. Oberäkneligt stor blef den inflytelse, jag rönte af denna mans konfirmations-undervisning, långt större, än jag då såsom korfirmand kunde ana. Själf lärjunge af en bland vårt århundrades kyrklige stormän äfven på det kateketiska området, Henrik Schartau, gaf Björck åt den schartauska katekisationen en i väsentlig grad själfständig utbildning, i det att det schartauska lärostoffets allt igenom gedigna, men något spröda, skematiska art under Björcks, bibelteologens, behandling fick en mera enkel, varm och biblisk karakter. Äfven oafsedt den direkta nytta till förkofrande af min kristliga insikt och medelbart äfven för min religiösa utveckling, som för mig blef frukten af konfirmandtiden i Uddevalla, blef densamma i förening med sedermera upprepad vistelse därstädes under närmast följande

årens ferietider för min inre daning öfverhufvud af djupt ingripande betydelse. I den minnesteckning öfver ifrågavarande dyre lärare, som jag framstälde vid hans jordfästning i Göteborgs domkyrka (Jan. 1888), har jag karakteriserat hans lärosätt såsom prest och predikant »såsom en måttfull sammangjutning af den schartauska skolans dogmatiserande begreppsklarhet samt dess pastoralt-psykologiska djupblick med de äldre vürttembergiske teologernas, framför allt Bengels och M. F. Roos' sunda kärnfulla bibliskhet». Med liffull kraft och personlig värma trädde mig här, under dessa mina förnyade vistelser i Uddevalla församling, detta gedigna, sunda åskådnings- och lärosätt till mötes i dess dåvarande pastors person och verksamhet, och detta så, att lärarens föresyn såsom kristen och såsom prest blef väsentligen bestämmande för min egen, lärjungens, personliga kristendom och åskådning under hela mitt följande lif. Ja, outplånliga äro de intryck, hvilka mitt ynglingasinne då mottog vid den märkliga väckelse, som inom nämda församling och i vida kretsar däromkring blef frukten af prosten Björcks presterliga verksamhet; lifaktiga intryck förnam jag af de pingstunder, som tima i en menighet, där Herrens Ande är mäktigt på färde. För första gången i min lefnad fick jag under dessa åren såsom gripande realitet och på oförgätligt sätt skåda den presterliga förkunnelsens och det kyrkliga herdeämbetets lefvande makt.

Under gymnasiitiden var jag såsom son i huset hos en min moster och hennes make stadsmäklare J. A. Leffler, en af de ädlaste menniskovänner, jag någonsin lärt känna, som under loppet af många år i vidaste kretsar tyst och blygsamt utöfvade välgörande godhet mot behöfvande och lidande i så rikt mått och framför allt så oegennyttigt och ödmjukt, att våra nutida mecenater, hvilkas förmenta storverk tidningarna pläga utbasuna, i jämförelse därmed mestadels, både till kvalitet och kvantitet, hopkrympa till ganska små dimensioner. Varm beundrare af vetenskap och bildning och främst en kyrkans hängifne son, har han understödt en stor mängd studerande ynglingar både vid läroverk och universitet och har

särskildt hjälpt fram talrike unge män till det presterliga och teologiska kallet genom sin med oförlikneligt finkänslig älskvärdhet och oförtröttad godhet utöfvade välgörenhet. Liksom denne härlige man och hans i hjälprik kärlek med honom täflande maka bevisade mig öm föräldravård under min vistelse vid Göteborgs läroverk, så var det ock hans frikostighet, som sedermera mestadels bekostade mina akademiska studier både inomlands och utomlands under de år, då jag ej genom konditionerande såsom informator hade tillfälle att själf förvärfva mig de för studiernas fortsättande nödiga penningmedlen. Frid och välsignelse, rik vedergällning af kärlekens Gud, enkors beskyddare och faderlösas fader, komme i evighet öfver dessa makar, som i sin tid så troget tjenat Herren och understödt så många hjälpbehöfvande med sitt timliga goda!

Sedan jag genomgått gymnasialklasserna — i den sista anhöll jag att få kvarstanna 2 år, enär jag tyckte mig till ålder och kroppsutveckling vara allt för klen för att möta student-lifvets förhållanden och faror, som på afstånd tedde sig för mig såsom hardt när oöfvervinneligt svåra — absolverade jag våren 1855 afgångsexamen i Göteborgs läroverk samt aflade i September s. å. vid Upsala universitet studentexamen, båda med mycket god framgång. Den 11 Sept. 1855 inskrefs jag som civis academicus vid högskolan i den minnesrika ungdomsstaden vid Fyris. Jag var då i mitt 19:de lefnadsår.

De båda närmast därefter följande åren intill hösten 1857 tillbragte jag med undantag af kortare mellantider och besök i hembygden m. m. på en egendom Nederäng ute på Uplandsbygden (3 mil från Upsala) såsom informator hos en friherrlig familj Raab, hvars tvenne barn, en son och en dotter, jag hade att handleda. (Alla fyra medlemmarna af denna familj äro redan för flera år sedan aflidna). Sedan jag två års vistats på detta ställe, fick sonen åtfölja sin unge lärare till Upsala, där jag sedermera ännu några år förblef hans guvernör, medan han besökte Upsala allm. läroverk. Det var alltså en

s. k. akademisk kondition. Jag åtnjöt därvid lön och fritt vivre och hade mesta delen af dagen disponibel för egna studier. Dessa rörde sig framför allt om latinet, grekiskan, semitiska språk, samt estetik och filosofiens historia. Föga sinne och håg hyste jag i allmänhet för deltagande i studentlifvets vanliga lustbarheter och ystra upptåg. Däremot bevarar jag i tacksamt minne mycken glädje, vederkvickelse och uppmuntran i det goda, som beskärdes mig dels genom angenämt umgänge med en tämligen vidsträckt krets af kamrater ur olika nationsföreningar och fakulteter, med hvilka jag knöt förtroliga vänskapsband på grundlaget af naturlig sympati och befryndad anderiktning, dels ock genom det bildande och själsuppfriskande umgänget i en och annan professorsfamilj, liksom ock i andra hem. Till min närmare kamratkrets under dessa år hörde tvenne mina ungdomsvänner, som döden redan skördat midt i mannaålderns kraft, men hvilkas namn Sveriges literaturhistoria dessförinnan hade hunnit uppteckna på ett af sina blad: *Ernst Daniel Björck* och *Pontus Wikner*. Bland äldre vänner, med hvilka jag under universitetsåren blef närmare förbunden, vill jag här framhålla särskildt tvenne: den varmhjärtade, vördnadsvärde domprosten *Carl Axel Torén* samt den ädle, redan för flere år bortgångne musikern professor *Jakob Axel Josephson*.

Hösten 1857 inträffade något, som jag här vill anteckna bland mina lefnadsöden. Med en kamrat hade jag spatserat ut till Nederäng för att där på ett par dagar besöka familjen Raab. Till följd af häftig förkylning insjuknade jag genast efter ditkomsten i våldsam reumatisk feber, som inom kort visade sig lifsfarlig. Särskildt är mig *en* natt oförgätlig. Mitt hjärta var betänkligt angripet. Min omgifning, såsom det syntes äfven läkaren, hade nästan uppgifvit hoppet om mitt vederfående. Jag låg i halft medvetslös vanmaktsdvala och den annalkande dödens kyla genomträngde min varelse. De som stodo omkring min sjukbädd väntade hvarje stund under ljudlös tystnad min hädanfärd; jag själf likaså. Det var vid midnattstid. Kamraten, i hvars sällskap jag hade vandrat till

Nederäng, samt en annan, äldre kvinlig vän till oss båda kände sig i denna stund invärtes oemotståndligt manade att i gemensam bön anropa Gud om mitt lifs räddning. De drogo sig tillbaka i ett angränsande rum, framburo där sin åkallan inför lifvets och dödens Herre och erhöllo båda under bönen inre förvissning om bönhörelse. Strax återvände de till sjukrummet. Den ene af dem, den unge mannen (Conrad Nyström var hans namn; han är numera prest inom Karlstads stift) trädde fram till dödsbädden, fattade min hand, såg mig in i de halft slocknade ögonen och talade långsamt och högtidligt följande ord: »Uddo, du skall icke dö, utan lefva och förkunna Herrens verk». Oförgätlig är mig den underbara verkan, som dessa ord utöfvade på hela min varelse. Ögonblickligen förnam jag, huru lifvets krafter, som just voro på väg att domna bort i dödens vanmakt, begynte ånyo vakna och röra sig. Medvetandet och hoppet började återvända, blodets värma spred sig åter efterhand genom kroppen; en kort stund därefter insomnade jag i en lugn, vederkvickande sömn. Då läkaren följande morgon besökte mig, som han knappt mer väntade se vid lif, fann han en afgörande kris till förbättring hafva under natten inträdt och yttrade till de kringstående, förvånad öfver den plötsliga vändningen: »Här har skett ett under i denna natt! han är räddad». Visserligen höll mig sjukdomen ännu under flera veckor vid sängen; men det gick dock från den natten stadigt framåt till förbättring och efter någon tid var jag åter frisk.

Äfven under min följande lefnad har Herren på liknande sätt några gånger ryckt mig ut ur dödens gap. Ett sådant fall må i samband med det föregående här antecknas. Det skedde på Saltkällan, en naturskön egendom vid Gullmarsfjorden i Bohuslän, som vid ifrågavarande tid egdes af en vår släkting (nu afliden), grosshandlare Pettersson, gift med en moster till mig. I detta angenäma hem plägade jag och flera af mina syskon i yngre åren ofta tillbringa några veckor under somrarne. Då vi en gång under dylik samvaro skulle fira min äldste broders födelsedag genom att på mor-

gonen aflossa ett kanonskott utanför hans fönster, stod jag därvid jämte ett par andra ynglingar nära kanonen. Skottet brann af med fruktansvärd knall; men i samma ögonblick var kanonen med dess lavett totalt försvunnen. Den var söndersprängd i tusentals större och mindre bitar, som hade slungats vidt omkring och delvis borrat sig djupt in i husets vägg och nära stående trädstammar — men ingen af oss unga menniskor som stodo bredvid, var det ringaste skadad! Djupt gripen var jag af detta ögonskenliga, underbara Guds beskydd och sökte väl ock tacka Gud därför, ehuruväl ej så som det borde hafva skett.

En tredje tilldragelse af liknande beskaffenhet torde jag längre fram få anledning att berätta. Säkert lär jag under lifvets gång än flera gånger ovetande hafva räddats undan plötslig död. Evigheten kommer nog att i detta afseende liksom i andra sprida nytt ljus öfver lifvets skickelser och lemna nya ämnen och anledningar till Herrens tack och lof.

Sommaren 1860 fick jag tillfälle att göra min första resa i utlandet. Jag företog den till en början i sällskap med en då nyss förvärfvad vän, med hvars lif mitt eget längre fram skulle nära sammanflätas: det var Herman Ulff (sedermera gift med en äldre syster till min maka). På resan genom Seeland besökte vi en lördagskväll i Slagelse den vördnadsvärde teologveteranen f. d. prof. Rudelbach, som jämte en Guericke, en Harless m. fl. vid universiteten i Tyskland hade varit med om att på 1830- och 1840-talet restaurera luth. kyrkans teologiska vetenskap på bekännelsens grund ur det föregående förfallet och nu i det tysta herdetjället på Seeland tillbragte sin lefnadskväll. Starkt intryck gjorde på mig vid detta besök särskildt ett uttalande af den klarsynte och mångerfarne teologen. Då under loppet af vårt samtal (som fördes på tyska) det blef fråga om svenska kyrkans förhållanden, stälde plötsligt den gamle den frågan till mig, hvem jag ansåge för den störste bland svenska kyrkans män under senare århundraden. Med en lätt förklarlig tveksamhet nämnde jag då några namn på framstående svenska kyrkomän och teo-

loger; men vid hvarje namn sade den vördnadsvärde professorn endast ett kort och bestämdt »nein»! Då jag slutligen satt där förstummad med frågande uppsyn, yttrade han: »svenska kyrkans mest betydande man är Henrik Schartau». — Öfver Hamburg gick färden sedan till Hermannsburg på Lüneburgerheden, hvarest jag under en vistelse på vidpass 6 veckor — Ulff dröjde där ännu längre — fick göra bekantskap med den då ännu därstädes lefvande och verksamme pastor Ludwig Harms, den berömde folkpredikanten och missionspresten. Söndagligen och äfven dessemellan hörde jag honom predika, besökte ock då och då hans prestgård och fick på denna ort tillfälle att vistas midt i en menighet med ovanligt vaket församlingsmedvetande och synnerligen lifaktiga gudstjenster. Fortsättande min resa, numera ensam, besökte jag Rhentrakterna med uppehåll i Bonn, Frankfurt och Mainz och slog mig därpå ned för någon tid i Dresden, där jag sökte komplettera mina skolstudier i tyska och franska samt studerade något konsthistoria, mest praktiskt, med dresdenergalleriernas härliga och rika konstskatter till åskådningsmateriel; knöt äfven bekantskap med värdefulla konstnärer ur Schnorr v. Carolsfelds skola, åtnjöt gästfrihet hos aktningsvärda familjer och gjorde intressanta utflykter i Dresdens omgifningar. Färden mot norden tillbaka gjorde jag öfver Berlin och Lübeck och ankom i början af hösten åter till hemorten i vestra Sverige efter en både lärorik och angenäm ferieresa. — Några år senare skulle jag knyta ännu närmare förbindelse med Tyskland.

De närmast följande åren fortsatte och afslutade jag mina studier och prof för filos. graden och blef den 30 maj 1863 tillsammans med ett antal kamrater (bland hvilka prof. Emanuel Björling var primus, den numera aflidne prof. Richert ultimus) högtidligen promoverad till fil. doktor i Upsala domkyrkas kor.

Höstterminen 1863 vikarierade jag vid Nya Elementarskolan i Stockholm såsom adjunkt med undervisning i kristendom, tyska och modersmålet och begagnade därvid till-

fället att dels enskildt dels vid konstakademien fortsätta de studier i teckning och måleri, som jag redan i Upsala hade börjat. Under denna vistelse i Stockholm ådrog jag mig en elakartad kronisk strupkatarr, som en tid bortåt beröfvade mig förmågan att tala på annat sätt än hviskande. Någon tid måste jag t. o. m. betjena mig af utvägen att blott genom skrifvande meddela mig med min omgifning. I detta tillstånd kom jag inemot jul till de mina i vestra Sverige, där jag sedan stannade förra hälften af året 1864, sysselsatt med teologiska studier samt något måleri. Härunder förbättrades efter hand min helsa, ehuruväl strupinflammationen, understödd genom medfödd benägenhet för sjuklighet i ifrågavarande organ, fortfarande mer eller mindre kännbart besvärade mig under många år och först numera, vid framskriden ålder, blifvit så pass mycket botad, som jag här i lifvet kan påräkna, att det någonsin kan ske.

Under det jag, som nämndt, vårmånaderna 1864 var sysselsatt med att begynna mina studier för teol. kandidatexamen, därunder brefväxlande med min vän Ulff, som alltsedan hösten 1860 hade studerat teologi i Tyskland och nu hösten 1863 var återkommen till fäderneslandet, mognade hos mig önskan och planen att begifva mig till Tyskland för att där bedrifva mina teologiska studier vid universitetet i Erlangen (Bayern). Min ädle släkting J. A. Leffler, som redan förut delvis understödt mig vid universitetet i Upsala, gillade min plan och erbjöd sig själf att förse mig med de penningemedel, jag under min utländska vistelse behöfde. Mot slutet af sommaren 1864 begaf jag mig åstad mot södern; och efter en med afsikt långsam resa ned igenom Tyskland ankom jag i Oktober till mitt mål Erlangen med dess universitet, där vintersemestern skulle begynna de sista Oktoberdagarne. Till reskamrat hade jag en kär barndomsvän *Ludvig Björck*, som äfvenledes önskade någon tid studera teologi i Erlangen.

För den evangeliska, framför allt den ev. lutherska kyrkans teologi och teologie studerande intog vid denna tid Erlangen med dess teologiska fakultet en ställning, ej olik den,

som Wittenberg på Luthers och Melanktons dagar innehade. Utan öfverdrift kan man säga, att i själfva verket aldrig i kyrkans historia, hvarken förr eller senare, en teologisk fakultet någonstädes funnits, där så många utmärkte teologiske lärare samtidigt verkat i så enstämmigt biblisk-kyrklig anda och riktning, som förhållandet var med teol. fakulteten i Erlangen vid åren 1850—70. Harless och Höfling m. fl. hade här på 40-talet grundlagt en vetenskapligt luthersk tradition för de teologiska studierna; men de voro ej längre kvar, när det förunnades mig att inträda som lärjunge vid Erlangens vidt berömda lärosäte. De teologiske professorer, som vid min ditkomst verkade därstädes i sin mannaålders kraft, voro: *Thomasius, v. Hofmann, Delitzsch, Teodosius Harnack, Frank,* och *Heinrich Schmid.* Hvad dessa namn betydt och betyda i och för 19:de århundradets restaurerade kyrkliga teologi, det känner enhvar, som gjort åtminstone någon bekantskap med teologiska studier; och hvad inflytelse en sådan konstellation af teologiske lärare, en så beskaffad fakultet skulle utöfva och verkligen också utöfvat till välsignelse för hela den nutida luth. kyrkan på jorden, det ligger för öppen dag. Och ingen något så när klarsynt luthersk teolog kan betvifla, att denna sannskyldigt biblisk-kyrkliga teologi framgent i århundraden skall lysa, leda och värma ännu ofödda släkten, sedan produkterna af den nu moderna, andligen myntförfalskande förnufts- och världs-teologi, som f. n. förmörkar kyrkans himmel och vilseleder själarne, lika anspråksfull och frasrik som den är tom på andekraft och inre, djupare värde, för länge sedan måst åter vika för den gudomliga sanningens allena lifgifvande solljus.

Till Erlangens universitet med dess vidtomkring i världen berömda teologiska fakultet samlades under de mellersta årtiondena af det snart till ända gående 19:de århundradet ynglingar och unge män från de mest skilda länder för att vid de nyss nämnde lärarnes lärostolar studera teologi. I sagda lilla stad i norra Bayern möttes studerande från alla det tyska rikets trakter, men icke blott detta, utan från de

flesta andra europeiska länder, från England, Frankrike, Österrike-Ungarn, Schweiz, Danmark, den Skandinaviska norden, Finland, Ryssland och Grekland; en och annan äfven från Amerika. I konfessionelt hänseende utgjordes den hufvudsakliga kontingenten af ev. lutherske teologer; men jämte desse träffades ej sällan äfven söner af den reformerta och unerade evangeliska kyrkan samt jämväl grekisk-katolske prestkandidater och prester; däremot alls inga af den romerska kyrkans söner.

Strax efter min ankomst till Erlangens universitet ingick jag som medlem i den afdelning af därvarande studentkår, som under benämningen »Theologischer Studenten-Verein» några år förut hade där stiftats och som allt sedermera intill nutiden utgjort en sammanhållande, välsignelserikt värnande och fostrande fristad för skaror af unge teologie studerande både tyskar och icke-tyskar vid Erlangens universitet. Till fullständigt ledamotskap i denna studentförbindelse fordras luthersk trosbekännelse; men den är tillgänglig äfven för andra kristne trosbekännare i egenskap af »utomordentlige ledamöter» samt s. k. »hospitanter». Sistnämde båda grupper pläga emellertid utgöra en försvinnande minoritet emot den egentliga hufvudstammen af lutherske studenter, hvilka ensamma ega rätt att vid omröstningar och såsom funktionärer utöfva aktiv verksamhet inom föreningen. I spetsen för det hela står en teol. professor såsom præses (ungefär motsvarande våra svenske universitetsnationers inspectores) och under honom en af föreningen bland dess ordin. medlemmar vald styrelse. På förträffligt, praktiskt sätt var hela samlifvet i denna studentförbindelse organiseradt i den syftningen att gifva ledning, ordning och lifvande väckelser åt medlemmarnes vetenskapliga studier, bereda dem tillfälle till vederkvickande, hurtigt och friskt kamratlif både inom- och utomhus och äfven stödja och befrämja det allvar i sinnet, den religiös-sedliga hållning och utveckling, som med rätta här betraktades och alltid måste betraktas såsom en hufvudsak för teol. studiosi, desse kyrkans blifvande lärare och tjenare.

Det vore både intressant och kärt att här närmare skildra hela denna ypperligt ändamålsenliga organisation i dess detaljer; men brist på tid och tillfälle nödgar mig att därifrån afstå. Såsom sagdt, eger denna studentförening ännu alltjämt bestånd; och jag, liksom talrika öfrige män i kyrkans, statens och vetenskapens tjenst, som en gång i denna krets lefde och arbetade och fröjdade sig under ungdomens vårdagar, vi hafva allt sedan, lifvet igenom, förblifvit i en äfven synlig förbindelse med den minnesrika modren i Erlangen, — äfven härtill äro vissa anstalter träffade i föreningens organisation — vid hvilken jag för egen del är och förblifver fästad med personliga band af oförgänglig kärlek och tacksamhet.

Trettio år, från föreningens stiftelse år 1860 ända till år 1890, stod prof. Frank, den bekante systematikern, i spetsen för densamma såsom dess præses och egnade under denna långa tid sin utmärkta vetenskapliga kraft och sitt varma hjärtas kärlek åt Theol. Verein, denna ädla plantering, från hvilken helt säkert strömmar af välsignelse under dessa decennier hafva utgått i framför allt den lutherska kristenheten i hela världen; ja också på missionens marker. Jämväl med teol. fakultetens öfrige lärare, äfvensom med somlige af den filos. fakultetens samt med den utmärkte kyrkomusikkompositören och orgelkonstnären J. G. Herzog (vid denna tid professor i musik vid Erlangens universitet) stod teol. föreningen i förbindelse, så att än flere än färre af desse fräjdade män då och då plägade vara inbjudne till hennes sammankomster; så särskildt vid den en gång årligen återkommande s. k. stiftelsefesten, så ock emellanåt vid de gemensamma kaffestunderna i föreningslokalen på söndagseftermiddagen, vid hvilka emellanåt föredrag höllos af föreningsmedlemmar.

I denna krets af studiikamrater, bland hvilka jag anträffade många fromma, sträfsamma, hjärtevarma ynglingar, blef jag under studiiåren i Erlangen allt mer införlifvad och fann mig där förträffligt. Å andra sidan blef jag själf här omfattad med ett förtroende och en tillgifvenhet, långt större,

än den unge främlingen hade någonsin vågat påräkna. Det hände mig t. o. m. hvad som aldrig, mig veterligen, vederfarits någon annan utländing (d. ä. icke-tysk) bland föreningens medlemmar, att jag invaldes till ledamot i dess styrelse och fick uppdrag att såsom s. k. Redaktor ombesörja författandet af den (handskrifna) tidskrift, som hvarje vecka skulle vid söndagseftermiddags-kaffet föredragas inför de församlade. I sådan egenskap har jag ock mer än en gång inför än den ene än den andre af Erlangerfakultetens världsberömda storheter, då de voro teologiska föreningens gäster, fått hålla föredrag än af teologiskt än af konsthistoriskt innehåll. Den älskvärda enkelhet, vänlighet och flärdlöshet, som i hög grad utmärkte desse ryktbare män, gjorde det lätt för oss unga att ganska obesväradt umgås med dem och gaf mig frimodighet att i deras närvaro uppträda äfven med mina egna omogna försök i skriftställeri, om hvilka de t. o. m. stundom behagade yttra sig med mycket uppmuntrande välvilja. Vid den afskedsfest, som föreningen föranstaltade för prof. Harnack, då denne år 1866 lemnade Erlangen för att följa en kallelse till Dorpats universitet (von Zezschwitz blef hans efterträdare), hade jag ock uppdraget att i de teologiska studenternas namn frambära deras tack och deras farväl d. v. s. hålla det officiela afskedstalet till den värderade hedersgästen och fick därför rik och oförgätlig belöning däri, att han, då afskedsskålen var drucken, med tårfylda ögon och öppen famn kom fram till mig och tryckte mig till sitt bröst. Under dessa åren förunnades det mig ock att såsom gäst umgås i några af de nämnde professorernas familjer; så hos Harnack, Frank, v. Hofmann och Delitzsch; mest dock i den förstnämdes hem, där jag då äfven såg den sedan så beryktade Adolf Harnack, husets äldste son, uppväxa, vid den tiden en 14—15-årig, lofvande gymnasist.

Från mitt sista studiiår i Erlangen daterar sig ock det djupa, fasta vänskapsband, som allt sedermera förenat mig med *Otto Wendt*, nu kyrkoherde i Westfalen, en af de ädlaste och älskligaste personligheter, jag någonsin lärt känna.

Utan att vi nu på årtionden hafva personligen träffats, fortlefver dock med oförsvagad trohet och värma vårt brödraförbund, underhållet genom andegemenskap ofvanifrån och en lifvet igenom fortsatt brefvexling — ett förhållande, som torde vara tämligen sällsynt. — Af intresse kan det vara att här ytterligare nämna trenne namn ur den med mig samtida kamkamratkretsen i Erlangen. Dessa äro: *Albert Hauck* (»der kleine v. Hofmann», såsom det framsynta kamratskämtet kallade den unge studenten med det skarpsinniga hufvudet och den järnhårda fliten), nu professor i Leipzig, och den erkändt främste bland Tysklands nu lefvande kyrkohistoriker. Den andre är *Konrad von Orelli*, professor i Basel, den tyska teologiens ypperste exeget på det gammaltestamentliga området — han bär manteln efter Delitzsch, vår gemensamme lärare och bådas vår faderlige vän. Den tredje är *Johannes Gottschick*, professor i Tübingen, beklagligt nog en af de mest bemärkte banérförarne för den nu gängse negativt-kritiska (ritschlianska) teologien i Tyskland.

Under min studiivistelse i Erlangen hade jag tillfälle att därifrån tid efter annan göra längre och kortare utflykter, som beredde mig mycken förnöjelse och tillika delvis ej litet bidrogo till främjandet af min utbildning i teologiskt och allmänt menskligt hänseende. Under sommarferierna företog jag sålunda omfattande färder, till stor del vandrande till fots, i Schweiz, Tirol och Württemberg, i hvilket sistnämda land, kärt för mig alltifrån barndomen isynnerhet för Bengels och M. F. Roos' skull, jag jämväl någon kortare tid uppehöll mig i Tübingen för att lyssna vid *J. T. Becks* kateder och göra hans personliga bekantskap. Vid förnyade besök i München och Nürnberg frossade mitt skönhetsälskande sinne vid betraktandet af de rika konstskatter från äldre och nyare tider, som i dessa städer äro samlade. Särskildt af intresse var det mig att som oftast tillsammans med kamrater göra besök i det nära Erlangen belägna Nürnberg, där isynnerhet medeltidens rika konstlif kvarlemnat så härliga monument af arkitektur, plastik och måleri. Högeligen värdefulla och intres-

santa voro mig desslikes upprepade besök i Neuendettelsau (ej långt från Nürnberg), denna ort och församling, som genom sin utmärkte pastor Wilhelm Löhe vunnit så stor berömmelse i hela den evangeliska kyrkan, framför allt den lutherska.

Dessa mina läroår i Erlangen (1864—66) höra till de allra viktigaste i min lefnad och voro i högre grad än någon annan del af mitt lif rika på fruktbringande intryck och impulser, som dels medvetet dels omedvetet inströmmade i min lättrörda och mottagliga ynglingasjäl. Betydelsen och värdet af denna innehållsrika vistelse i utlandet anade jag visserligen redan då; men medvetandet därom har efteråt vid mognare ålder mer och mer uppgått för mig till full klarhet, i samma mån som jag under lifvets följande skeden varseblef och erfor, hurusom det ena efter det andra af de frön, som då hos mig utsåddes och till en början lågo liksom slumrande i djupet af mitt väsen, efterhand hos mannen vaknade, kommo till utveckling, spirade upp och begynte skaffa frukt.

Omedelbar nytta för den teologiska examen, som jag ämnade taga, medförde denna studiikurs vid det tyska universitetet. Åhörandet af så rikhaltiga föreläsningar i olika teologiska discipliner, umgänget med de ypperste lärare och inhemtandet af deras råd och anvisningar, samvaron och samarbetet med studiikamrater, hvilka i allmänhet tycktes i högre grad än de svenske studenterna känna till hemligheten af studerandets konst (sannolikt till följd af den vid de tyska gymnasierna mer utvecklade metodiska tekniken och koncentrationen i fråga om studierna), ja själfva den lifvande och väckande teologisk-vetenskapliga atmosferen, som öfverallt mötte och omgaf mig — allt var egnadt att gifva fart och ledning åt mina studier. Återkommen till Upsala hösten 1866, grep jag mig an med att bringa min kurs till lyckligt slut medels tentamensstudier, afpassade efter fordringarne af därvarande examinatorer, dock på grundlaget af mina erlangerstudier. Resultatet blef, att jag våren 1869 med mycket goda vitsord aflade teol. kandidat-examen. Genom Guds goda be-

styrande var jag under dessa år fortfarande befriad från ekonomiska svårigheter, i det jag strax efter återkomsten till fosterlandet fick öfvertaga en sedermera under flera år bibehållen akademisk kondition såsom ledare för en ung grefve Lewenhaupt — en ställning, som jämte den ekonomiska fördelen tillika beredde mig förmånen af att vinna beröring och vänskaplig förbindelse med en familj, utmärkt ej mindre genom hjärtats adel än genom bördens.

Dock, ännu högre än den omedelbara nyttan för min teologiska examen skattar jag de rika impulser, intentioner och åskådningar för hela mitt följande lif med dess verksamhet, hvilka för min inre menniska blefvo frukten af studiiåren i Tyskland, snarare på den omedelbara intuitionens och den personliga inflytelsens väg än genom bokliga studier samt afsiktlig reflexion och tillegnelse. Evangelisk-luthersk kristendom, kyrka och teologi i individuelt utpräglad gestalt, i medveten motsättning till reformert andlighet och romersk katolicism hade aldrig förut mött mig i så konkret åskådlighet som i Tyskland, specielt i Bayern, där det nära sammanträffandet af de olika konfessionerna helt naturligt låter hvartdera kyrkosamfundets egendomligheter med tydligare konturer och skarpare tecknad karakter framträda. Den omedelbara, snart sagdt medfödda, sympati för den ev. lutherska kyrkan, som i den drömmande aningens gestalt hade grytt och grott redan hos gossen och ynglingen, slog nu på en gång ut i klart medveten och djupt rotad kärlek till den härliga modern, den luth. reformationens kyrka, i samma mån som mina ögon öppnades för den tilltalande skönheten af hennes ursprung och hennes historia, det bibliskt sunda jämnmåttet af hennes bekännelse och lära, denna den gyllene midtens sanningsväg, hennes vidhjärtade, storartade, i bästa mening humana lifsåskådning, hennes äkta ekumeniska karaktär, hennes världshistoriska och kyrkohistoriska uppgift såsom framtidens kyrka, i hvilken de öfriga konfessionernas mer eller mindre ensidiga läroåskådningar till sist skola komma att sammansluta sig till harmoniskt helgjuten enhet. Specielt kände jag mig in-

nerligt tilltalad af den bayersk-lutherska kyrkans gudstjenstordning, där alla kultens beståndsdelar i så lycklig proportion äro samlade och samverka till allsidig uppbyggelse. Också hade jag ju tillfälle att få se och höra denna liturgi, byggd som den är på 1500- och 1600-talets kyrkoordningar, i snart mönstergillt utförande dels vid de akademiska gudstjensterna i Erlangen dels också tid efter annan vid Löhes gudstjenster i Dettelsau. Specielt fick jag vid de oförgätliga stunderna i universitetskyrkan göra bekantskap med den gammallutherska rytmiska koralsången, fulltonigt och liffullt sjungen under ledning af en bland vårt århundrades främste orgelmästare (Herzog). Så öppnades mitt sinne för den gripande skönheten och den väldiga, kyrkligt uppbyggande kraften af den äkta liturgi, som sedan århundraden haft sitt hem och sin källa i den ev. lutherska kyrkan och som det gäller att återställa i renadt, fullständigare skick efter den neologiska tidens försämringar och stympningar. Den bayerska kyrkopsalmboken med dess gedigna psalmtexter luttrade tillika min smak och skärpte min urskilning för oförfalskad klassisk kyrkopsalmpoesi.

Redan före min erlangerperiod hade jag tämligen mycket sysselsatt mig med studier i estetik och specielt i konsthistoria; och min religiösa sinnesriktning hade särskildt vändt mitt intresse med liflig kärlek hän till den kyrkliga konsten. Det första arbete, jag någonsin i tryck utgifvit, min afhandling för filos. doktorsgraden, rörde sig ock på detta fält. Dess titel var: »*Försök till en genetisk framställning af den götiska byggnadskonstens karakter*». Under den långvarigare vistelsen i Tyskland, hvarom nu är fråga, fick jag emellertid bättre och rikare tillfällen än någonsin förut att skaffa stoff, näring och ledning för detta mitt kyrkligt-estetiska intresse. Klarare än någonsin började det framträda för mig, å ena sidan hvilken innerlig frändskap, principielt och kyrkohistoriskt sedt, som förefinnes emellan den tyska reformationens trossamfund och den kyrkliga konsten; å andra sidan hvilken eminent betydelse den sistnämnda i hela dess omfattning, i

diktning och musik i byggnadskonst, skulptur och måleri, i själfva verket alltid egt och ännu allt jämt eger i och för kyrkans verksamhet till kultens höjande och förskönande, till folklifvets förädling och till menighetens religiös-kyrkliga uppfostran. Att så kombinera kyrklig konst med kyrklig teologi och församlingsvård, det lärde mig framför allt min personliga beröring med sådana män som Theodosius Harnack och Wilhelm Löhe.

Slutligen var det ännu en sak, hvartill mina erlangerstudier tyckas hafva gifvit mig de första ansatserna och som längre fram under min lefnad kommit att intaga ett tämligen stort utrymme i mitt teologiska skriftställeri: det var det apologetiska. Denna apologetiska stämning och riktning i min teologi, gaf sig uttryck redan året efter min återkomst från Tyskland till Upsala i och genom min skrift: »*Den kritiska skolan och dess påståenden rörande Jesu lefnad och urkristendomen*».

Mångfaldig och värderik var sålunda både den omedelbara och den medelbara vinst, jag tog med mig hem från dessa minnesrika, välsignade läroår bland våra stam- och trosförvanter i södern. Lyckligtvis förledde mig likväl ej vinstens rika skönhet till att blifva en blind beundrare af allt hvad i Tyskland mötte mig på det kyrkliga området eller till att förbise och underskatta hvad kyrkans Herre förlänat vår svenska kyrka. Därtill hade jag redan tidigt mottagit för djupa intryck af svensk kristendom och därtill var fosterlandskärleken hos mig alltför liflig och stark. Huru mycket jag ock vid den närmast ifrågavarande vistelsen söder om Östersjön liksom ock vid förnyade besök i Tyskland både förut och efteråt lärde mig uppskatta det som i utlandet var värdefullt, kan jag likvisst i sanning säga, att min bekantskap med det utländska skänkt mig blott så mycket klarare blick för det myckna goda, vi själfva i vårt fosterland ega, och lärt mig allt mera värdera Sverige och den svenska kyrkan just i hennes egendomlighet.

För att illustrera hvad jag sade må här följande yttras.

Predikningar har jag hört under årens lopp i många olika trakter i Tyskland. De företräden, som den tyska predikan i allmänhet syntes mig hafva i jämförelse med hvad man mestadels fick höra och se från svenska predikstolar på 1850- och 1860-talet, voro noggrannare texttrohet, mera vårdad stil, behagligare hållning samt friare, ledigare framsägande af föredraget. Däremot saknade jag där med få undantag den klara rediga och fattliga undervisning, det djupa allvar, det väckande och själavårdande element, som jag under min ungdom gjorde bekantskap med särskildt hos predikanter i vestra Sverige och som ännu alltjämt kan sägas fördelaktigt utmärka predikosättet hos de svenska prester, som, närande sig jämte själfva bibelordet företrädesvis af Luthers och den Bengelska skolans skrifter, särskildt också gjort sig Schartaus egendomliga charismer till godo utan att dock blifva hans blinde och slafviske efterapare. I den tyska predikan tycktes mig den kyrkliga objektiviteten ej sällan föranleda temligen utnötta dogmatisk-etiska allmänsatser *(loci communes)*; och det hela syntes mig merendels vara egnadt snarare att blott för stunden framkalla en viss allmän religiös stämning och lyftning, än att såsom en förkunnelse i Andens och kraftens bevisning framkalla djupa hjärte- och vilje-afgörelser, åstadkomma allvarlig omvändelse och helgelse samt meddela verksam själaledning. Att liknande homiletiska lyten visa sig jämväl i flera trakter af vår egen svenska kyrka, det har jag visserligen efteråt med åren allt mera funnit. Dock tror jag, att de i Tyskland äro allmännare gängse än i Sverige; helst som numera onekligen bland oss ett kraftigare predikosätt begynt något mera göra sig gällande. — I mycket nära ömsesidigt kausalsammanhang med dessa svagheter uti den kyrkliga förkunnelsen står otvifvelaktigt i Tyskland (liksom på de trakter i Sverige, där liknande fel i predikan ännu förekomma) beskaffenheten af den presterliga själavården (den enskilda), hvilken, såvidt jag kunnat finna, i Tyskland antingen helt och hållet ligger nere eller också, där hon ännu i något mått öfvas, har en allt för ensidigt objektiv, att icke säga meka-

nisk och schablonmässig karakter, och således vanligen saknar den individualiserade, på pastoral diagnos grundade karakter, som den enligt sin egen natur borde hafva och som den verkligen också eger i de trakter af svenska kyrkan, där ett kraftigare svenskt-kyrkligt församlingslif i Nohrborgs och Schartaus anda rörer sig. — Skall jag härtill foga ytterligare en iakttagelse i fråga om arten af kristendomslifvet i Tyskland, hvilken trängde sig på mig, medan jag i yngre år där uppehöll mig, så skulle det vara detta, att i allmänhet själfva omvändelsens process och helgelsens kamp hos de fromma där är mindre resolut och medveten, frälsningssökandet mindre ifrigt och af Herrens fruktan prägladt (Fil. 2, 12), det enskilda bruket af Guds ord mindre träget, sön- och helgdagsfirandet mindre noggrannt (men ej heller så lagiskt) än hvad förhållandet är hos grundlige och kyrklige kristna hos oss (jag talar nu ej om de frireligiöse och sekteriske), och att till följd af allt detta gränslinien mellan den personliga fromheten och den officiela kristendomen i Tyskland ej på långt när har synts mig vara så afgjordt och skarpt uppdragen som i Sverige. — Dessa intryck, som redan ynglingens själ för årtionden sedan lifligt rönte af skilnaden mellan tysk och svensk evangelisk fromhet, hafva sedan följt mig genom lifvet; och jag har under lifvets gång just icke fått anledning att anse de nu omtalade intrycken väsentligen oriktiga eller vilseledande. På fullständig korrekthet eller undantagslös allmängiltighet göra dock mina här uttalade omdömen ingalunda anspråk.

Såsom jag redan berättat, aflade jag min teologie kandidatexamen i maj 1869. Examinatorn i dogmatik prof. Hultcrantz kallade mig vid själfva examen till docent i detta läroämne; men enär jag redan förut på kallelse af prof. i Prakt. teologi domprosten Torén hade bestämt mig för att blifva hans docent, afböjde jag den förstnämdes vänliga förslag, och utnämdes några dagar efter examen, den 18 maj 1869, till docent i Prakt. teologi vid Upsala universitet. Samma år den 13 aug. blef jag i Göteborgs domkyrka prestvigd

af biskop G. D. Björck. Såsom docent höll jag under de närmast följande lästerminerna föreläsningar öfver liturgik, ledde prestkandidaternas kateketiska öfningar och deltog vid deras handledande i författandet af homiletiska föredrag. Under denna tid författade jag samt försvarade vid offentlig disputation en afhandling »*Om den kyrkliga psalmboken*» (innehållande bl. a. en granskning af 1819 års psalmbok), hvilken, enligt hvad som sedermera visat sig, tyckes hafva gifvit uppslag till en hel rad af yrkanden i tidskrifter, vid prestkonferenser och vid kyrkomöten i riktning att få en revision af sv. kyrkans psalmbok till stånd. Också tillsattes 1883 en komité för detta ändamål, i hvilken äfven jag erhöll nådigt uppdrag att vara ledamot. Ännu bidar emellertid psalmboksfrågan hos oss sin slutliga lösning. Mina liturgiska föreläsningar i Upsala blefvo första uppränningen till det utförligare arbete »*Evangelisk-Luthersk Liturgik*», som jag sedermera under årens lopp utarbetade och utgaf och som synes hafva fått utöfva ganska mycken inverkan på åskådningssättet hos särskildt de yngre prestgenerationerna i vårt land, isynnerhet därigenom att detta arbete sedan flera år tillbaka användts och ännu användes som lärobok i Liturgik för de teol. studerande.

Såsom universitetslärare fick jag visserligen röna rik uppmuntran och mycket förtroende från både förmän och lärjungar, hvarför jag också fann mig särdeles väl vid denna verksamhet och vid det akademiska lifvet öfver hufvud. Men då konjunkturerna i teol. fakulteten ej syntes mig lofvande i fråga om snar befordran till lärareplats med fast lön — på den tiden funnos ej ens de s. k. docentstipendierna, som sedermera blifvit inrättade till ett slags hjälp ad interim för ännu obefordrade vetenskapsmän vid universiteten — och jag ifrigt uppfordrades från Göteborg, min födelsestad, att söka den ledig förklarade teologie lektorstjensten vid därvarande högre allm. läroverk, min egen gymnasiitids »alma mater», så beslöt jag att söka denna syssla, aflade prof för densamma våren 1872 och blef samma dag då profvet hållits, den 29 maj,

enhälligt utnämnd af Göteborgs domkapitel till lektor i kristendom och latin vid stiftstadens läroverk samt kyrkoherde i Lundby prebendepastorat på Hisingen invid Göteborg.

Samma vår erhöll jag på ansökan Helmfeltska resestipendiet vid Upsala universitet med uppdrag att under minst 6 månaders vistelse utomlands egna uppmärksamhet särskildt åt de kyrkliga förhållandena i de af Preussen annekterade provinserna. Senare hälften af året 1872 tillbragte jag fördenskull återigen i Tyskland, specielt i Hannover (Göttingen), Hessen (Marburg) och Elsass (Strassburg). I förstnämnda land blef mig bekantskapen med de båda förträffliga teologerna *Schöberlein* och *Uhlhorn* särskildt värdefull. Någon del af hösten uppehöll jag mig i Ravensbergerlandet (Westfalen), där jag med glad öfverraskning och lifligt intresse hos pastorer och menigheter fick göra bekantskap med ett djupare och lifaktigare fromhetsväsen, än man i allmänhet påträffar i Tyskland. Hvad i synnerhet predikosättet och själavården angår, framträdde ej här de ofvan af mig anmärkta bristerna, utan jag tyckte mig i dessa stycken varsna rätt stor frändskap med det bästa hos svenska kyrkans kyrkliga kretsar liksom äfven med de äldre württembergarnes (Bengels m. fl.) åskådning och lärosätt, i förening med en naturlighet, värma och folklighet, som däremot thyvärr mestadels allt för mycket pläga saknas i vårt kyrkliga kristendomsväsen i Sverige. En hufvudort i denna Ravensbergerbygd (jämte Bielefeld) är staden Gütersloh med ett med skäl berömdt »Christliches Gymnasium», ett högre läroverk, grundadt genom enskilda stiftelser och gåfvor, men numera intagande samma ställning utåt som Tysklands statsläroverk. För den som inom några månader skulle tillträda lärarebefattning vid ett af vårt eget lands största läroverk var det naturligtvis af stort, aktuelt intresse att här få göra bekantskap med ett gymnasium, där en lärarekår, med noggrann urskilning vald ej blott med hänsyn till framstående vetenskaplig-pedagogisk skicklighet utan tillika med fästadt afseende på personlig religiöstetisk kvalifikation för lärare- och fostrarekallet, handledde en

intelligent och mot kristendom och kyrkan aktningsfull, i det hela taget mycket tilltalande ynglingaskara. Någon trångbröstad, ängslig, osund pietistisk anda fann jag intet spår af. Rik välsignelse i kyrka och stat har veterligen utströmmat i Tysklands alla bygder från detta förträffliga läroverk; och en välsignelse vore det för vårt eget land, om vi här egde om ej mer än en enda liknande undervisnings- och uppfostringsanstalt som gymnasiet i Gütersloh. Det utgör en af de angenämaste och värdefullaste ljuspunkterna bland mina många reseminnen från Tyskland. Särskildt värdefull blef mig bekantskapen med dåvarande hufvudläraren i kristendom vid sagda läroverk pastor *Braun*, numera sedan några år tillbaka generalsuperintendent i Berlin.

Den sista veckan af den nu snart omtalade vistelsen i Tyskland medförde för mig en tilldragelse, som för mitt följande lifs historia blifvit af djupt ingripande betydelse. Den 9 december 1872 firade jag nämligen i Erlangen mitt bröllop med henne, som sedan dess varit min trogna ledsagarinna på lefnadsvägen: Anna Friederike (Frieda) von Pieverling, dotter af en juridisk ämbetsman i Erlangen assessor Ludwig v. Pieverling samt dennes maka född Koch. Fadern, ättling af en urgammal preussisk adelssläkt, var en ädelsinnad man med utpräglad manlig fasthet i förening med välvilligt sinne samt utrustad med förträffligt hufvud och mångsidig bildning. Af professor von Zezschwitz hörde jag honom vid ett visst tillfälle karakteriseras genom beteckningen »den personifierade lagen»; och enligt samme sagesman lär han på sin tid hafva varit en af Tysklands allra främste kännare specielt på den romerska rättens område. Hans hustru var en stilla, from och blid husfru, huld mot make och barn; jämte sin man utan pjunk och vekhet fostrande barnen i gammaldags tukt och fromhet till huslighet, flit och enkla seder. Båda dessa makar afledo inom några få månader år 1879. De närmare omständigheter, som förde mig tillsamman med denna min maka, höra egentligen icke till denna skizz af min lefnad. Att de stodo i sammanhang med mina studiiår i den uni-

versitetsstad, där hon växte upp, torde vara lätt att förstå, utan att jag uttryckligen omtalar det. Ej heller hör det till den egentliga syftningen af föreliggande lilla självbiografi att ingå på närmare skildring af min makas personlighet eller af det af Gud välsignade familjelif, som under årens lopp har blomstrat fram omkring oss utur vårt äktenskap. Blott följande antydningar må här finna en plats.

Genom en lika lycklig som mindre vanlig förening af själsegenskaper har min älskade husfru, hängifven åt Gud i uppriktig fromhet, med öm kärlek till make och barn, med klart praktiskt förstånd, fast karakter, energisk viljekraft, omfattande och uthållig verksamhetsförmåga, oförlikneligt ordningssinne samt aldrig svikande pligttrohet, varit mig i sanning en mig af Gud gifven »hjälp» (1 Mos. 2, 18) i hus och hem och vid barnens uppfostran, ett stöd i mången stund af vanmakt och modfäldhet, en uppmuntran i mitt myckna arbete och vid min kallelses uppgifter, för hvilka hon såväl genom naturlig anläggning som genom sin uppfostran under ungdomsåren i en akademiskt anderik atmosfer alltid hyst och fortfarande hyser lifligt deltagande, klar blick och träffande omdömesförmåga. Mitt hjärta har alltid kunnat förlita sig på denna trofasta maka, och Herren har genom henne skänkt mig stora välgerningar och goda gåfvor, för hvilka jag aldrig kan vara nog tacksam.

Vårt äktenskap har Gud välsignat med inalles nio barn, alla födda medan vi voro i Göteborg bosatta, somliga i själfva staden, några på Lundby prebendeprestgård, där vi plägade tillbringa sommarferierna. Dessa barn äro följande: *Otto* Fredrik Daniel, f. 1874; Anna Magdalena *Elisabeth*, f. 1875; *Johannes* Magnus, f. 1877; Anna *Frideborg*, f. 1878; Maria *Magdalena*, f. 1879; *Henrik* Ansgarius, f. 1881; *Martin* Gerhard, f. 1883; *Maria* Helene Theresia, f. 1884; *Hanna* Birgitta Cecilia f. 1889. Den intellektuela begåfningen synes öfvervägande hafva tillfallit döttrarne, isynnerhet somliga bland dem. Alla barnen hafva fått mer eller mindre goda anlag för de sköna konsterna, musik och måleri eller någotdera,

en och annan af dem t. o. m. i mindre vanligt mått; och deras prestationer på detta område, framför allt i musiken, hafva mycket bidragit till att rikta och försköna sammanlefnaden i vårt hem. Med särdeles öm kärlek äro de fästade vid oss föräldrar, liksom vi vid dem; och någon djupare eller långvarigare smärta hafva de aldrig hittills förorsakat oss genom sitt uppförande. Kristlig uppfostran, ledning och undervisning hafva de fått. Herren välsigne och gifve växt åt det hos dem planterade och låte dem efter sin stora barmhertighet och trohet komma väl igenom världen och in uti det eviga lifvet för Jesu Kristi skull, utan att någon enda bland dem må blifva tillbaka!

Från och med vår bosättning i Göteborg vid nyåret 1873 — min lektorsbefattning där skulle jag tillträda den 1 maj sagda år — begynner ett nytt viktigt skede af min lefnad. Från nämnda tidpunkt lefde jag därstädes med min nu grundade och under årens lopp tillväxande familj ända till våren 1890, då jag flyttade till Strengnäs biskopsstol och stad: sjutton år och något därutöfver, fulla af möda och arbete, men ock af mycken välsignelse från ofvan samt mycken hugnad och vederkvickelse både af andligt och af timligt-lekamligt slag. Till trefnaden och lyckan bidrog under dessa år i hög grad umgänget med mina i och invid Göteborg bosatta nära anhöriga, bland dessa framför allt min åldriga, ljufliga moder samt de flesta af mina kära syskon; därjämte äfven med åtskilliga med mig jämnåriga kära vänner, som hade sina hem och familjer i min gamla kära födelsestad och hembygd. Också hade jag nu tillfälle att förtroligt umgås med min gamle gudfader och konfirmationslärare, sedermera ock min själasörjare och faderlige vän, biskop Björck, som efter att några år, just de första åren jag som student tillbragte i och invid Upsala, hafva där varit lärare i teol. fakulteten, sedermera (1856) hade flyttat som biskop till Göteborg, hvarest han nu lefde och verkade som stiftschef och ordförande i Göteborgs domkapitel, när jag 1873 inträdde i detta såsom ledamot. Så möttes då genom Herrens bestyrande ännu en gång våra

vägar, ja flätades närmare tillsammans än någonsin tillförne till bådas hugnad och till välsignelse åtminstone för mig. Så stod jag honom nära intill hans jordiska lefnads slut; och när den bepröfvade Gudstjenaren efter årslångt lidande den 3 Jan. 1888 lade sitt trötta hufvud till hvila i döden, knäböjde jag, en af de få härvid närvarande, vid den döendes hufvudgärd i stilla tack och bön. Några dagar därefter blef det mig förunnadt att vid den högtidliga begrafningsakten i Göteborgs domkyrka få inför tusentals åhörare teckna dragen af den vördnadsvärde biskopens inre och yttre lif till väsentlig del med ledning af självbiografiska meddelanden till mig af biskopen kort före hans bortgång. Slutorden i denna lefnadsteckning må här ock få en plats såsom en minnesvård af en tacksam lärjunge öfver den oförgätlige lärare, hvilken mer än någon annan har utöfvat inflytande på min innersta lifsåskådning och sinnesriktning. »Han var en högt betrodd Guds tjenare; en skriftlärd med Guds nåde, till himmelriket lärd; en mognad vis med barnets ödmjuka enfald; en lärarnes lärare, en herdarnes herde; de nödställdes hängifne hjälpare; de betrycktes hugsvalare; en prest efter Guds hjärta, som stiftat rik välsignelse i Herrens församling genom hvad han var och hvad han verkat i sin krafts dagar och kanske icke mindre genom trogen bön och förbön, som under senare åren dag och natt utgjorde hans verk i det fördolda, sedan de sjunkande krafterna ej längre tilläto någon annan verksamhet; det var ett bedjande, som ej förstummades förr än i döden och nu har öfvergått i det eviga lofvet inför Guds tron. Hans minne skall framgent lefva ibland oss i välsignelse.»

Det bör i detta sammanhang ej heller lemnas osagdt, att jag under dessa många åren i Göteborg egde och begagnade de ovanligt rika tillfällen, denna stad erbjöd till åhörande af grundlig och anderik förkunnelse af Herrens ord genom både äldre och yngre förträfflige församlingslärare. Ingenstädes hvarken inom- eller utomlands har jag funnit predikningar så fulla af uppbyggande kraft och vägledande ljus som här.

Min verksamhet som kristendomslärare vid Göteborgs

högre allm. läroverk, då för tiden ett af de största i Sverige, begynte jag först vid början af höstterminen 1873. Jag kom till detta arbete så till vida väl förberedd som jag ju hade haft tillfälle att genom fleråriga studier inhemta grundlig teologisk insikt; hvartill kom, att jag hyste en alldeles säregen, romantisk hänförelse för ungdomen, framför allt den något mognare, samt glödande entusiasm för ungdomslärarekallet. Däremot hade jag aldrig haft tillfälle att lära känna några lärorika förebilder i kristendomsundervisningens konst på det högre skolstadiet; i det den undervisning i sagda läroämne, jag själf på gymnasiet hade åtnjutit, var torr och föga tillfredsställande, och jag ej ens hade haft tillfälle till den visserligen mestadels föga tillfredsställande ledning, som nu mera erbjudes de blifvande kristendomslärarne i och genom den s. k. profårskursen. Jag hade icke en gång vid andra läroverk hört, huru lärare i kristendom på gymnasialstadiet undervisade. Också var jag isynnerhet till en början, ja många år framåt, osäkert famlande i fråga om själfva det metodiskt-tekniska förfaringssättet vid undervisningen och fann mig nödsakad att utan all vägledning dana mig min egen metod, med hvilken jag, uppriktigt sagdt, aldrig någonsin blef nöjd, men som jag oaflåtligen sträfvade att förbättra. Men saken själf, det rika, lyftande, stora ämnet samt den oerhördt uppfordrande, betydelsefulla uppgiften, tog hela min varelse med sig. Trots de ganska stora påtagliga bristerna hos min undervisning i formelt-tekniskt hänseende, som med nästan tryckande klarhet framstodo inför mig själf och beständigt förödmjukade mig, ja mången gång ända därhän att jag bokstafligen skälfvande till kropp och själ besteg katedern, blef dock resultatet helt annat och långt bättre, än jag någonsin vågade hoppas. Ynglingarne blefvo i allmänhet lifligt intresserade för detta läroämne, en och annan ända till hänförelse; många bestämde sig år för år för att framdeles egna sig åt teologiska studier och kyrkans tjenst; somliga ådagalade framför allt vid mogenhetsexamen särdeles framstående insikter i teologiska ting; de öfriga visade goda sådana; respekt för ämnet

tycktes alla hysa. Personligen blefvo mina lärjungar fästade vid mig med varm tillgifvenhet, som vid månget oförgätligt tillfälle gaf sig på rörande sätt tillkänna redan under skoltiden. Och efteråt mången gång, då jag ute i lifvet sammanträffat med forne lärjungar, har jag omisskänneligen kunnat märka, att bandet, som en gång knöts mellan dem och läraren, hade blifvit ett band för hela lifvet. Djupast och innerligast gestaltade sig detta förhållande af ömsesidig kärlek och inre gemenskap, när det gälde de icke så få ynglingar, som enskildt förtrodde sig åt mig såsom själasörjare. Dyrbara erfarenheter af detta slag har jag ock stundom fått göra vid ynglingars dödsbäddar.

Närmast till ledtråd för mig själf och mina lärjungar vid religionsundervisningen författade och utgaf jag strax vid början af min verksamhet såsom lektor läroboken »*Kristlig Religionslära för läroverkens högre klasser*». Den sakkunnige finner lätt, att författaren är en lärjunge af erlangerskolan, specielt af Thomasius. Sedermera utgifven gång efter annan i nya omarbetade upplagor (5:te uppl. utkom år 1893), kan denna bok i dess numera föreliggande skick betraktas som en frukt af en mångårig lärareverksamhet. Ända från början antagen till lärobok vid samtliga Finlands högre läroverk (lyceer) samt i Nord-Amerikas svensk-lutherska läroanstalter, har hon efterhand oaktadt konkurrensen brutit sig väg äfven till allt flera af läroverken inom fäderneslandet. Såsom en synnerligen dyrbar nåd af Gud och på samma gång såsom en mycket ansvarsfull uppgift känner jag det, att jag på sådan väg får fortfarande göra tjenst såsom kristendomslärare för dessa tusental af ynglingar; och ofta är min bön den, att Gud värdes välsigna denna lärobok — själf ett barn af mycket arbete och många böner — på många unga menniskors hjärtan till Herrans pris och hans församlings bästa. Vid sidan af nämnda bok utgaf jag äfvenledes i närmaste sammanhang med min verksamhet bland ungdomen »*Kyrkohistorisk läsbok*» samt »*Bönbok för skolungdom*» (3:dje uppl. 1887.)

Grundsatserna och syftemålet för kristendomsundervisningen vid läroverkens högre klasser, sådana de under gången af mitt pedagogiska arbete allt klarare tedde sig för mig, har jag framlagt dels i åtskilliga tidskriftsuppsatser dels ock särskildt i företalet till ofvannämnda lärobok i Kristlig religionslära.

Vid midten af min Göteborgsperiod (år 1880) blef jag helt oförmodadt föranledd att framträda såsom apologet till vår kristna tros försvar. En i Stockholm bosatt, men från Göteborg bördig literatör gjorde en rundresa i Finlands och Sveriges större städer och höll en serie föredrag i rationalistisk anda. Mycket utrustad med talgåfvans konst och med god humanistisk bildning var han en synnerligen skicklig talman inför den finare publiken för den qvasi-teologiska riktning i Tyskland, som där med stora anspråk uppträdde på 1860- och 70-talet under namnet »Protestantenverein» och som räknade flera ganska begåfvade, rationalistiskt färgade teologer (Schenkel, Hausrath, Keim, Beyschlag m. fl.) bland sina målsmän. Med sin förnekelse af kristendomens viktigaste sanningar, med sitt mästerskap i att genom kristligt klingande fraser förgylla och masquera ihåligheten af sin ståndpunkt, med sin godtyckliga, ytliga och våldsamma skrifttolkning samt sin öfvermodigt utmanande ton och hållning gent emot den bibliska trons och den positiva teologiens försvarare och målsmän, intogo desse den tyska protestantföreningens teologer väsentligen samma ståndpunkt som nu för tiden den ritschlianska teologiens anhängare, om ock de sistnämde delvis stödja sina destruktiva påståenden med en något vidlyftigare och tyngre lärdomsapparat af filosofiskt och dogmhistoriskt slag. Ifrågavarande svenske apostel för protestantföreningen kom nu vid sagda tid (hösten 1880) till Göteborg och höll äfven där sina föredrag, helsad med jublande bifall af en talrik publik. Invärtes kraftigt manad och af min vördade biskop (Björck) uppfordrad, företog jag mig då att steg för steg följa föreläsaren på hans krigsstråt mot kristendomen, beledsagade hvarje hans föredrag med en temligen utförlig,

granskande vederläggning från ståndpunkten af den bibliskkyrkliga vetenskapen och publicerade, allt eftersom föredragen fortgingo, dessa apologetiska uppsatser, i tidningen Göteborgsposten. Min motkritik synes hafva högeligen öfverraskat mina motståndare och framkallade från deras sida de häftigaste angrepp mot mig och den »ortodoxa» teologien. Kampen stannade ej inom Göteborgs råmärken och tidningspress. Den väckte ovanligt uppseende i hela vårt land och en mycket stor del af dagbladspressen tog parti för den ene eller den andre af de båda kämparne. För min del fick jag uppbära hätska anfall från ena lägret, tacksamma loford från det andra; de senare dels offentligen dels ock i en stor mängd både anonyma och underskrifna bref och adresser (ända ned ifrån Paris), som jämte många muntliga uppmuntringar och många förböner i det fördolda af den gudomliga sanningens vänner stödde och styrkte min själ under den intensiva kampens tryckande hetta. Mina uppsatser utkommo, samlade i bokform, på nyåret 1881 under titeln: »*Ett angrepp mot vår kristna tro*». Ungefär 5 år senare (1886) upprepade sig åter en liknande kamp under liknande omständigheter med anledning af en ny serie föredrag öfver ämnet: »Hvad vi veta om Bibeln», hvilka samme föreläsare då höll i Göteborg liksom på flera andra orter. På min sida använde jag samma sätt som förra gången, i det jag, parallelt med föredragen, i Göteborgsposten offentliggjorde en rad af uppsatser, innehållande en granskning jämväl af denna föreläsningsserie. Äfven dessa uppsatser utkommo sedermera samlade under nyss nämnda rubrik: »*Hvad vi veta om bibeln*».

Det blef mig emellertid allt mera klart, att dylika apologetiska tidningsartiklar ej i längden kunde göra tillfyllest gent emot otrons ifrigt fortsatta anlopp till kristendomens försvar, negative och positive. Jag vågade fördenskull fatta den tanken att grundlägga en tidskrift af sagda art och syftning. Vid ett sammanträffande i Göteborg med min vän och universitetskamrat, dåvarande teol. professorn i Upsala (numera biskopen) Henning von Schéele, framlade jag för honom

min plan och erhöll genast hans löfte att blifva min medredaktör. Så begynte då vår tidskrift att utgifvas från och med början af år 1883 under titeln: »*Tidskrift för kristlig tro och bildning*», hvilken sedan dess fortgått med ganska uppmuntrande anslutning från både talrike medarbetares och tacksamme prenumeranters sida, till dess hon helt nyligen uppgick uti den nya teologiska tidskrift, som under namnet »Kyrklig Tidskrift, ny serie af Tidskrift för kristlig tro och bildning» från början af innevarande år (1895) börjat utgifvas af medlemmar af Upsala teologiska fakultet.

Ett för mig mycket värdefullt erkännande från kompetent håll af det arbete, jag nedlagt på försvaret för kristendomens sanningar gent emot dess vedersakare, kom mig till del däruti, att jag mot slutet af 1880-talet af Upsala universitets prokansler och teol. fakultet fick mig tillerkändt det större Gustaf-Adolfs-premiet (500 kr.) — »för framstående apologetiskt skriftställeri», såsom orden lyda i Gustaf-Adolfsstiftelsens donationsurkund.

För att i detta sammanhang omnämna andra uppmuntrande bevis på förtroende, som kommit mig till del under vistelsen i Göteborg, må här meddelas, att jag vid den utomordentligt sköna universitetsjubelfesten 1877 i Upsala promoverades till teol. doktor, åren 1882—84 fungerade såsom ordförande i Göteborgs Kongl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samfund, i hvars förhandlingar jag under årens lopp plägade taga temligen verksam andel, och att jag vid biskopsvalen i Hernösands och Göteborgs stift erhöll plats på förslaget.

Under hela min vistelse i Göteborg förblef jag i förbindelse med teologiska fakulteten i Fyrisstaden, som jag en gång hade tillhört först såsom lärjunge, därefter såsom lärare. Flera omständigheter medverkade härtill. Personliga vänskapsband förenade mig med en och annan af de teologiske universitetslärarne. Komitéarbeten föranledde mig att tid efter annan uppehålla mig i universitetsstaden. Mitt fortsatta skriftställeri på det teologiska området bragte mig också i mången beröring med de vetenskapliga kretsarne och sträfvandena i

Upsala. Då emellertid å andra sidan min kyrkliga och teologiska åskådning i åtskilligt egde nära frändskap med den teologiska riktningen vid det sydsvenska universitetet, så plägade man ej sällan yttra, att teologie lektorn i Göteborg utgjorde ett slags förmedlande bindelänk emellan de båda respektiva fakulteterna, som ju sedan länge och väl ej utan anledning ansetts stå i ett slags antagonist- eller rival-förhållande. Utan att vara någon förmedlingsteolog i den där kyrkohistoriska bemärkelsen af detta namn var det min önskan och min glädje att stå i ett godt samförstånd åt båda hållen. På enskild väg erhöll jag i Göteborg ganska ofta kraftiga uppfordringar att söka lediga platser inom Upsala-fakulteten. En gång lät jag mig verkligen öfvertalas att anmäla mig till den lediga e. o. professuren i Prakt. teologi. De inre grunder, som härtill medverkade, voro dels mitt fortfarande lifliga intresse för universitetet, dess lif, dess arbete och uppgifter, dels den omständigheten, att skollärarens ansträngande och jämförelsevis trångt begränsade, enformiga arbete hotade att i förtid utnöta min kraft och betänkligt steg-rade min fallenhet för nervsvaghet. Vederbörande i Upsala befriade mig på grund af mina i tryck utgifna vetenskapliga arbeten från att aflägga prof, och fakulteten förklarade mig under ampla vitsord för kompetent och skicklig till sysslans bestridande. Ensam sökande var jag. Då, i sista stunden, innan utnämning ännu hade hunnit ske, fann jag mig på grund af nya och närmare upplysningar om de ekonomiska förhållandena för den blifvande professorn rent af nödsakad att återtaga min ansökan, enär jag i motsatt fall, utnämnd till platsen, utan tvifvel skulle hafva ådragit mig ekonomisk ruin; helst som jag vid lektorstjensten i Göteborg, hvarmed det inkomstrika prebendepastoratet Lundby då ännu var förenadt, hade blifvit under åratal van vid ganska rikliga medel för mitt och min växande familjs uppehälle. — En annan kallelse från Augustanasynodens i Amerika styrelse att blifva teol. professor vid synodens teologiska seminarium

i Rock-Island afböjde jag utan all inre tvekan och detta af flera skäl.

Mot slutet af min tid i Göteborg fick jag ett gynnsamt tillfälle att i praxis använda och i någon mån genomföra de teorier och önskningar i fråga om kyrklig byggnadskonst, som jag förut i tal och skrifter hade framstält. Jag lyckades genomföra ett beslut i min prebendeförsamling Lundby att uppbygga ny kyrka, som länge varit ett kännbart behof. Ritningarna och det egentliga arkitektarbetet (i götisk stil) utfördes, om ock i samråd med prebendekyrkoherden, af arkitekt Adrian Petersson i Göteborg. Kyrkans liturgisk-konstnärliga inredning och utsmyckning blef däremot väsentligen öfverlemnad åt mig att ombesörja. Om ock med naturlig tvekan grep jag mig an därmed, ehuru blott dilettant; särskildt fick jag åtaga mig ledningen af det dekorativa måleriarbetet i kyrkans inre. Jag dristade mig härvid att bringa till användning gotikens polykromiska dekorationsmåleri med dess saftiga färger och harmoniska effekter och lyckades verkligen att med ganska enkla och billiga medel åstadkomma en kyrkointeriör af mycket stämningsfull verkan. »Katedralen i Lundby», såsom kyrkan stundom på skämt kallades, väckte rätt mycken uppmärksamhet och resande från när och fjärran besågo henne såsom ett slags märkvärdighet; och det var mig en fägnad, att kännare och fackmän uttalade sin tillfredsställelse med resultatet af det arbete, jag därpå nedlagt. Allra bäst var det, att församlingen själf var synnerligen belåten med det hela. Och då kyrkan genom den förträfflige arkitektens och mina förenade bemödanden slutligen stod fullfärdig, gaf den impuls till en hel rad af kyrkobyggen och kyrkorestaureringar i Göteborgs stift, hvilka t. o. m. ännu tyckas allt vidare fortgå.

Genom nådigt uppdrag erhöll jag en af de sista dagarne af året 1888 en mycket tilldragande och betydelsefull uppgift att utföra, i det jag fick mig ålagdt att tillsamman med två professorer i prakt. teologi (Norrby från Upsala och S. L. Bring från Lund) verkställa revision af svenska kyrkans handbok,

Fullgörandet af detta revisionsarbete faller egentligen inom de närmaste åren efter min flyttning från Göteborg. Resultatet af detta komitéarbete blef, att från och med adventssöndagen 1894 en ny förbättrad kyrkohandbok, vederbörligen godkänd och stadfästad, blifvit till begagnande införd i svenska kyrkan. Att resultatet innebär en förbättring, ja någonting godt, tyckes ganska enstämmigt erkännas; om ock härutinnan, liksom i allt, som under förhanden varande trånga förhållanden kommer till stånd, själfva realiserandet har måst stanna långt nedanför hvad man, idealt sett, kunde önska.

Efter omkring 16 års arbete i skolans tjenst (tidtals likvisst afbrutet genom tjenstledighet dels af helsoskäl, dels för verkställande af andra offentliga värf och uppdrag) i förening med domkapitelsgöromål och verksamhet i församlingen, hvartill kommo komitéarbeten och ett temligen omfattande skriftställeri, kände jag mig mot slutet af 1880-talet tidtals i hög grad uttröttad till själ och kropp och begynte på allvar se mig om i landet efter någon lämplig kyrkoherdebeställning, där jag med något mindre ansträngning skulle kunna få verka i Herrens tjenst under återstoden af mitt lif.

Då inträffade mot slutet af sommaren 1889 en tilldragelse, som för mig kom helt och hållet oväntad, ja icke ens var i förväg anad: vid biskopsvalet i Strengnäs stift blef jag af dess presterskap med omisskännelig tydlighet kallad till att blifva stiftets ledare. Några veckor senare följde konungens utnämning för mig till att vara Strengnäs stifts biskop; och söndagen den 10 november 1889, på Martin Luthers dag (som jag afsiktligen med ärkebiskopens begifvande hade därtill föreslagit) blef jag i högkoret af Upsala domkyrka af ärkebiskopen A. N. Sundberg högtidligen invigd till sagda ämbete.

Att nu redogöra för de stämningar, känslor, tankar och föresatser, som denna plötsliga vändning af mitt lif hos mig medförde, det tillhör väl icke egentligen denna lefnadsteckning. Delvis har jag antydt dem i det herdabref af den 13 nov. 1889, som jag vid tillträdet af mitt nya ämbete utfär-

dade till Strengnäs stifts presterskap och läroverkslärare, liksom ock sedermera vid andra tillfällen, då jag fått offentligen uttala mig inför ämbetsbröderna i stiftet.

Nyssnämda herdabref innehåller jämte erinringar om vår kyrkas närvarande läge, faror och behof i grunden också det program, de grundsatser och syften, som sedan varit och äfven framgent skola förblifva bestämmande för mig vid uträttande af det ansvarsfylda, viktiga väktarekall, som blifvit mig ombetrodt. Under uttrycklig hänvisning till mina där gjorda uttalanden, till hvilka jag fortfarande fullt och fast bekänner mig, vill jag här endast korteligen framhålla följande tvenne hufvudsaker, på hvilka enligt min vissa öfvertygelse prestens omsorg — och således särskildt äfven biskopens — främst har att rikta sig. Det ena är, att han för egen del *personligen* må blifva och förblifva en trogen, af Guds Ande uppfyld och regerad Herrans tjenare; det andra är, att församlingsläraren under det närvarande, ännu jämförelsevis lugna och gynnsamma tidsläget med kristlig nitälskan, klokhet och kraft bör begagna alla de medel och utvägar, hans ämbete erbjuder, till att samla ordna och sammanhålla menigheternas spridda flockar och förskingrade individer, samt härvid framför allt samla och fostra *ungdomen*, framtidens församling, i äkta kristlig-kyrklig anda, således: *att verka församlingsbildande.* Att betrakta just det sistnämda såsom hufvudsaken vid prestens nutida ämbetsförvaltning, därtill föranledas vi ovilkorligt genom den närvarande situationens fruktansvärda allvar, som visserligen icke pessimistiskt bör öfverdrifvas i vår föreställning, men ej heller å andra sidan bör med ytlig optimism förringas eller fördöljas. Och ställningen är obestridligen denna: medan omisskänneliga tecken häntyda därpå, att folkkyrkans tider närma sig sitt slut och att det följaktligen inom en kanske ej aflägsen framtid skall blifva våra menigheters uppgift och lott att ställa sig på egna fötter, beröfvade allt det ekonomiska och sociala stöd, som kyrkans förbindelse med staten sedan urminnes tider har medfört, är ställningen i församlingarne nästan utan undantag sådan, att

man där saknar det samfundssinne, den kyrkliga solidaritetskänsla, den andekraft och den offervilliga heroism, som äro af nöden, för att dessa församlingar midt under sammanstörtningen af tingens hittillsvarande ordning skola kunna hålla sig uppe samt organisera sig till ett kyrkligt samfund, starkt och omfattande nog för att blott närmelsevis utöfva på vårt folk i stort den kyrkligt pedagogiska inflytelse, som statskyrkodömet under sekler har utöfvat till omätlig välsignelse för vår nations hela lif och utveckling.

Vid midten af juni 1890 flyttade jag med min familj till det urgamla biskopsresidenset Strengnäs, hvilket nu som bäst strålade i ungsommarens fagra högtidsdräkt. Jag tackar Gud äfven för den gåfvan från hans milda hand, att jag för återstoden af mitt jordelif skulle få mitt hem på en ort, där mitt sinne för landskaplig skönhet på alla håll mötes af en natur, som hör till de mest idylliskt intagande i hela vårt land; på en ort, där min sedan barndomen rotfasta kärlek till reformationens kyrka och vårt fosterlands historia näres och värmes genom själfva den lokala omgifningen; i det ju Strengnäs biskopsgård samt de öfriga ända från medeltiden härrörande monumentala byggnaderna i dess närmaste grannskap på det lifligaste erinra om betydelsefulla skeden af svensk kulturhistoria och främst om sextonde århundradets välsignelserika nydaning af Sveriges kyrka och stat. Om ock ynglingasinnets romantiska glöd ej mera hos mig brinner, njuter jag dock lifligt och tacksamt af att få bo och dväljas midt i denna klassiska och sköna omgifning. En särskildt utkorad älsklingsplats, säkerligen en af de stämningsfullaste i hela norden, är mig gången utmed södra långväggen af den ärevördiga Strengnäsdômen. Hvilka oförgätligt sköna stunder har jag ej där så mången gång tillbragt, ensam lustvandrande fram och åter under de höghvälfda trädkronorna bland biskopsgrafvar och stora fosterländska minnen, med blicken på mälarlandskapet nedanför i all dess leende, blida fägring samt på min ämbetsbostad, skön och pittoresk både utvärtes och invärtes; med mina tankar och böner dröjande än vid nuti-

dens läge och kraf än vid den dunkla framtiden, hvad den månde bära i sitt sköte för mina kära, för mitt folk och min kyrka. Och ej mindre har jag att tacka för det *hem* i inre mening, som den gode Guden redt mig i Strengnäs åldriga biskopshus, där lifvet helgas genom Guds ord och bön och psalmsång, där öm kärlek omsluter alla familjens lemmar och där träget arbete i den timliga kallelsen, omvexlande med uppfriskande hvilotimmar af harmlöst glädtig samvaro och förnöjelse vid de sköna konsternas öfning, fyller och förljufvar mödans dagar.

Solskenet af detta i det hela så ovanligt lyckliga hemlif har visserligen tidtals varit skymdt genom lidandets och dödens skuggor; men genom Guds stora mildhet har detta ganska sällan varit förhållandet. En sådan tid af kännbart lidande var för vårt hem, liksom för så mänget annat, förra hälften af året 1892 genom den elakartade influensans härjningar. Då tog ock Herren hem till sig ett af våra barn, dottern Magdalena, som nyss förut hade inträdt i sitt 13:de år. Rikt utrustad, ovanligt älsklig och tidigt mogen för himmelens lif, var hon under lifstiden i sällsynt grad föremål för menniskors välbehag och sina närmastes ömhet, en solstråle i hemmets värld, och har bland oss efterlemnat ett det ljufvaste minne. Själf var jag vid samma tid betänkligt hemsökt af den försåtliga farsoten och kunde därför ej ens bevista den älskade dotterns jordfästning. En natt under denna min influensasjukdom tycktes döden vara mycket nära. Hjärtats och pulsens slag voro redan så godt som omärkliga och dödskylan genomträngde min varelse. Alla mina kära i hemmet samlades omkring mitt läger under tårar och böner. Det blef en oförgätlig afskedsstund, vid hvilken jag under djup vanmakt med förbön och välsignelse sade dem mitt farväl. Ett glas vin, det enda läkemedel, som för tillfället midt i natten fanns att tillgå, behagade Gud välsigna till yttre medel för mitt lifs uppehållande, tills en af den tillkallade läkaren föreskrifven utomordentligt starkt verkande medicin hann anskaffas. Detta var, så vidt jag själf därom har medvetande,

den tredje gången i min lefnad, då jag befunnit mig vid evighetens port, men åter blifvit af lifvets och dödens Herre förd därifrån tillbaka till detta lifvet. Stor svaghet höll mig emellertid ännu länge fjättrad vid sängen, och först en flera veckors vistelse uppe bland Norges fjäll sommaren samma år återgaf mig väsentligen helsokraften.

När jag våren 1890 tillträdde mitt biskopskall i Strengnäs, kom jag dit såsom en främling och egde bland stiftets prester och lärare ytterst få personliga bekanta. Ända från första inträdet i min nya verksamhetskrets mötte mig emellertid så mycken välvilja och förtroende, att främlingskapets tryck ganska snart borttogs från mitt sinne och skötandet af de nya ämbetsåliggandena mycket underlättades. Ännu hafva ej fem år förflutit från min hitflyttning; och likväl känner jag mig redan sammanvuxen med mitt stift, dess presterskap, dess förhållanden och angelägenheter; och vid all känsla af min svaghet förnimmer jag dock med tilltagande inre förvissning, att kyrkans Herre själf har stält mig hit på den plats, som jag här har fått mig anvisad, och att Han vill bevärdiga mig att i dessa bygder, redan nu för mig så kära, få gå hans ärenden till någon välsignelse och uppbyggelse för detta stifts församlingar med deras herdar och lärare, så ock kanske för stiftets läroanstalter. Till knytande och befästande af personlig, ömsesidig bekantskap och tillgifvenhet mellan mitt presterskap och mig har det i hög grad bidragit, att jag dessa åren redan har besökt nästan alla trakter af stiftet och i en mängd församlingar hållit dels visitationer dels installationer. Erfarenheterna vid dessa besök hafva visserligen, hvad angår menigheternas ställning i kyrkligt hänseende, mestadels just icke varit uppmuntrande. Motsatsen mot den i allmänhet ännu jämförelsevis så lyckliga ställningen i min fosterbygd i vestra Sverige med dess fyllda kyrkor, dess grundliga kristendomskunskap, dess fasta församlingsledning, har härvid mången gång ganska bjärt och — om jag här skall tillstå det — ganska nedslående framträdt för mitt sinne. Dock har jag tillika på de allra flesta orter med hugnad lagt märke därtill,

att bland de äldre församlingsmedlemmarne det ännu allt jämt finnes en kärna kvar af män och kvinnor isynnerhet bland den besutna landtallmogen, som om ock hufvudsakligen mest på grund af fäderneärfd sed och tradition och under inflytelsen af det äkta svenska folklynnet, hvilket i djupaste grunden har en hardt när outrotlig religiös anläggning — en lika skön som rörande illustration till Tertullians bekanta: »*anima naturaliter christiana*» — håller fast vid kyrkans gudstjenst, lära, ämbete och ordningar och som därför bör kunna blifva en mottaglig och fruktbar mark för nitiske lärares utsäde, en pålitlig kärna och stöd vid uppväckandet och bevarandet af ett sundt kyrkligt församlingslif under ledning af herdar med Kristi Anda och sinne. Hoppgifvande för den tid som kommer har det också synts mig vara, att jag bland de ganska talrike prestkandidater, som jag under dessa mina första biskopsår har fått inviga till det heliga preståmbetet, funnit åtskilliga unge män, som inträdt i sitt ämbete ej blott med goda insikter, utan äfven med allvarligt sinne samt djup förnimmelse af det presterliga kallets betydelse, kraf och ansvar.

Tvenne gånger har jag efter min hitflyttning haft glädjen att se stiftets presterskap samladt i stiftstaden. Ena gången var det vid prestmötet 1891; andra gången vid stiftskonferensen 1894. Vid ett kyrkomöte, år 1893, har jag såsom biskop deltagit; det var öfverhufvud det första, jag bevistat. På uppdrag höll jag vid dess begynnelse predikan vid inledningsgudstjensten i Stockholms storkyrka samt deltog temligen aktivt i kyrkomötets förhandlingar, bland hvilka ju särskildt också bekännelsefrågan och kyrkohandboksangelägenheten intogo framstående plats. Rörande innehållet och arten af mina inlägg i mötets diskussioner har jag här så mycket mindre anledning att orda som de, hvilka önska härom taga kännedom, hafva tillfälle därtill i kyrkomötets offentliggjorda handlingar. Blott ett par saker af mera personlig inneböord må här nämnas. Framstående »debattör» vid offentliga förhandlingar och diskussionsmöten har jag aldrig varit,

var det ej heller vid nämnda kyrkomöte och kommer aldrig att blifva det. Denna brist på slagfärdig talförhet torde hufvudsakligen härröra dels af den oöfvervinneliga benägenhet för blyg tillbakadragenhet, som följt mig lifvet igenom, dels däraf, att jag ej eger någon egentlig gåfva att oförberedd yttra mig samt under trycket af en hos mig medfödd, egendomlig, blygsam stolthet ställer stora anspråk på mig själf, när jag offentligen skall yttra mig — detta särskildt också i *det* hänseendet, att jag fordrar (liksom hos andra uppträdande, så ock framför allt hos mig själf), att det, som man vill uttala, skall sägas i en synnerligen vårdad och ädel form. Det intryck, jag medförde från detta första kyrkomöte, jag bevistat, var i vissa hänseenden föga tilltalande. Visserligen tycktes mig diskussionen i allmänhet förträfflig, stundom mästerlig; hvad enskilde talare beträffar, någon gång glänsande. Men andan och tonen föreföll mig mestadels snarare vara den politiska riksförsamlingens än den, som en kyrkans vän helst skulle finna hos den kristna församlingens representation. Från riksdagslifvets, som det tyckes, oemotståndliga inflytelse särskildt på de s. k. ledande kyrkomötesmännernas sinne och sätt härrörde nog äfven det kompromissande med världsandens opinionsyttringar och fordringar samt de partiagitationer och konstgrepp af kyrkopolitisk beräkning, hvilka i det fördolda drefvo här och där sitt spel och som, då de vid vissa tillfällen gjorde sin verkan vid mötets förhandlingar och omröstningar, framkallade ganska vidriga intryck såsom illa öfverensstämmande med den sannfärdiga rättframhet och rättrådighet, den på Herren riktade heliga enfald — ordet taget i djupaste och ädlaste mening — som man så gärna skulle varseblifva såsom utmärkande för en rådplägande församling af sådan art och syftning som ett kyrkomöte. — Dock, huru sällan sammanstämma icke ideal och verklighet i denna ofullkomlighetens värld!

Härmed må för närvarande mina själfbiografiska anteckningar vara afslutade. Om jag ännu några år får lefva och arbeta, torde väl framdeles ett och annat kunna fogas till det nu upptecknade.

Vid återblicken på hvad jag här meddelat ur mitt hittills förflutna lif förnimmer jag en viss fruktan, att jag vid denna skildring stundom tilläfventyrs synts göra mig skyldig till själfberömmelse eller kanske t. o. m. i verkligheten gjort mig därtill skyldig, ehuru jag skrifvit med den fasta föresats att ej berömma mig utan Herren, min Skapare, min Frälsare. Visst har Gud af sin oförskylda godhet värdigats gifva mig goda naturanlag och själsgåfvor åt flera sidor, samt har under sitt bestyrande af min lefnads skickelser behagat låta mången framgång mig vederfaras. Ja, Han synes jämväl i vissa stycken hafva begagnat mitt arbete till någon nytta för vår älskade svenska kyrka. Sådant har jag då äfven ansett mig hvarken kunna eller böra förbigå och fördölja i denna lilla lefnadsteckning, emedan hon i sådant fall skulle hafva blifvit icke sann.

Men så vill jag då ock här till slut med eftertryck betyga såsom inför Guds ansikte, att när jag ser på mig själf och mitt eget, då förhåller det sig så, att jag är intet, har intet, förtjenar intet och duger till intet i och af mig själf och har fördenskull ej det ringaste att berömma mig af; men däremot har jag otaligt mycket att ångra och blygas öfver inför min Gud; ja detta äfven vid det jämförelsevis bästa, som jag i mitt lif uträttat, emedan den ännu icke hos mig dödade själfviskheten mer eller mindre besmittat och besmittar allt mitt eget väsen och verk. Men till Herrens pris vare det då äfven sagdt, att denna själfviskhet, liksom öfver hufvud all min syndighet, är mig själf vederstyggelig och vållar mig mycket inre lidande; ja, att detta just är mitt egentliga och mest tryckande kors här i jordelifvet, att synden alltid låder vid mig, så länge jag ännu vandrar i denna dödens kropp.

Herrens nåd har dock icke varit alldeles fåfäng uti mig. Genom Herrens barmhertighet vågar jag såsom signatur på

mitt kristendomslif sätta apostelens bekännelse Fil. 3, 12—14. Genom Guds nåds verkan är och förblifver *det* mitt lifs hufvudsak och hufvudsyfte (jämte omsorgen om de minas frälsning), att jag må allt mera blifva Herrens egendom, ett käril för hans nåd och ett redskap för hans kraft; att jag må lefva Herranom och icke mig själf; att jag i min tid må tjena Guds vilja och förhärliga hans ära bland mina medmenniskor, dem till hugnad och välsignelse; och att jag i växande mått må rustas och beredas till att möta min Herre och Frälsare, när helst Han kommer, att jag då icke kommer på skam, utan får stå inför honom med frimodighet vid hans härlighets uppenbarelse (1 Joh. 2, 28).

Tryckta skrifter: Försök till en genetisk framställn. af den götiska byggnadskonstens karakter, Ups. 63, grad. disp.; — Den kritiska skolan och dess påståenden rörande Jesu lefnad och urkristendomen, Stm 67; — Om den kyrkliga psalmboken, Ups. 71; — Kristl. religionslära, Stm 72; 2:a omarb. uppl. Gtbg 78; 5:e uppl. med läsbok, Gtbg 93; — Den kyrkliga bekännelsens betydelse särskildt med hänsyn till den kristl. barnaundervisningen, Gtbg 73; — Håll det du hafver! tal vid Gustaf Ad.-stiftelsens årshögtid, Gtbg 73; — Vår gamla bibel, föredrag vid Gtbgs bibelsällsk:s årshögtid d. 10/11 74, Gbg 75; — Evangel.-luthersk liturgik, I, II, Lund 74 o. 76; 2:a uppl. 89 o. 92; — Religionens betydelse för bildningen, Gtbg 74; — Minnesord vid stud. L. Jonssons jordfästning, Gtbg 76; — Ord till nattvardsungdomen, Gtbg 77; 2:a uppl. 78; — Om förhållandet mellan kristendom och konst (i Vet.- o. Vitt. samh. handl. XVI); — Betydelsen och vikten af läran om dopet i praktiskt-pastoralt hänseende, Gtbg 78; — Bönbok för skolungdom, Gtbg 79; 2:a uppl. 80; 3:e uppl. 87; — Om högmessogudstjensten och kyrkoåret, Gtbg 80; 2:a uppl. 82; — Den kristl. missionen, Gtbg 81; — Ett angrepp mot vår kristna tro, Stm 81; — Kyrkohist. läsebok, Gtbg 83; — Luther och bibelordet, tal vid Gtbgs Bibelsällsk:s årshögtid d. 10/11 83; — Granskning af D:r Carl von Bergens föreläsningar öf-

ver »Hvad vi veta om bibeln», Gtbg 86; — Pred. och lefnadsteckning vid Biskop G. D. Björcks jordfästning, Gtbg 88; — Ritual vid gudstjenster för ungdom, I. Adventsgudstj.; II. Julgudstj.; III. Passionsgudstj.; IV. Påskgudstj.; Gtbg 88, 89; — Hvad vill K. F. U. M.? Gtbg 88; — Koralmelodier till »Förslag till reviderad psalmbok för sv. kyrkan» jemte en inledning om rytmisk koralsång, Gtbg 90; — Herdabref till presterskapet och läroverkslärarne i Strengnäs biskopsdöme, Gtbg 89; — Några brister i nutidens predikan, inledn:sföredrag vid 1891 års prestm. i Str., Str. 91; — Tills. med K. H. Gez. v. Schéele fr. o. m. 83 utg. Tidskr. för kristlig tro och bildning och har där författat bl. a. följ. uppsatser: Kristendom och bildning; Bibelns skapelsehistoria; Sv. kyrkan och Luthersjubiléet; Om införande af en årlig reformationsfest; Martin Luther uppfostraren; Om undret i dess förhållande till naturvetenskapen; Tro och vetande; Den evang. reformationens inflytelse på poesien och konsten; Minnesteckning öfver C. P. Wikner; Om den af riksdagen föreslagna ändringen af kyrkolagens bestämmelse beträff. sv. kyrkans lära; — Liturgisk ordn. vid aftongudstj. till firande af Sv. kyrkoreformationens Trehundraåriga minnes fest, 93; — »Hvarför fira vi reformationens minne?» Str. 93; — Sv. kyrkans högmessa i dess nya skick, belyst t. förs:s tjenst, 1:a o. 2:a uppl. Gbg 94; — Till minnet af kon. Gustaf II Adolf, tvenne föredrag, Sthlm 94; — Åtsk. afhandlingar och uppsatser i teologiska och pedagogiska tidskrifter samt i tidningar.

Strengnäs den 28 Januari 1895.

Uddo Lechard Ullman.